

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД „ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

ЧЕРНЕЦЬКА ЮЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 378.013.42:369.223.24-056.83

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ
В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
ДЗ „Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка”,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Шпак Валентина Павлівна,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького, завідувач кафедри
соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, доцент
Коношенко Сергій Володимирович,
ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ),
декан педагогічного факультету;

доктор педагогічних наук, професор
Романовська Людмила Іванівна,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 30 червня 2016 року о 12.00 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” у ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька обл., м. Слов’янськ, вул. Генерала Батюка, 19, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, Луганська обл., м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 27 травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Черв’якова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Нестабільна соціально-економічна ситуація в країні, посилення стресогенності суспільства на тлі докорінних соціокультурних перетворень, девальвації загальнолюдських цінностей, послаблення виховних функцій соціальних інститутів, сім'ї, суспільства загалом негативно позначено на соціалізації молодого покоління, що породжує негативні наслідки, одним із яких є поширення наркоманії.

Нині Україна посідає одне з перших місць у Європі за рівнем наркотизації населення. Згідно зі статистичними даними в країні нараховується близько півмільйона ін'єкційних наркозалежних осіб віком від 15 до 64 років, які стоять на диспансерному обліку. Кожного року їхня кількість зростає на 10 – 11%. Щорічно кожна особа, яка вживає наркотики, „втягує” в цей процес до 5 – 6 осіб. Кожна десята родина стикається з проблемою наркоманії. Кожного року від 10 до 12 тисяч смертей реєструється у зв'язку з уживанням наркотиків, а також через злочини, скоєні в наркотичному стані. Наркоманією охоплено всі верстви суспільства – від людей, які живуть за межею бідності, до заможних людей, і що особливо небезпечно – третина підлітків-школярів хоча б один раз спробували наркотики.

Несприятлива тенденція щодо поширення наркоманії серед дітей та молоді спричинила необхідність розробки низки державних законодавчих документів. Так, з 2000 року прийнято понад 120 нормативно-правових актів щодо здоров'я населення, зокрема боротьби з наркоманією. Серед найважливіших можна назвати Закони України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, „Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді України”, „Про охорону дитинства”, „Про обіг в Україні наркотичних речовин, їх аналогів і прекурсорів”, загальнодержавну соціальну програму „Здорова нація” на 2009 – 2013 рр., наказ МОН України „Про затвердження і впровадження галузевого стандарту соціальних послуг уживачам психоактивних речовин і їх близькому оточенню” та ін.

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері подолання цієї проблеми проголошено формування здорового способу життя серед дітей та молоді. Посилення сучасних тенденцій гуманізації суспільства, зростання значущості феномену ресоціалізації наркозалежних осіб з метою розкриття для них нових можливостей входження в соціальне середовище зумовили загострення інтересу до зазначеної проблеми вітчизняних і зарубіжних дослідників – представників і традиційних наук, і інноваційних міждисциплінарних галузей.

Поняття „ресоціалізація”, яке вперше операціоналізували американські вчені А. Кеннеді (A. Cannedy) та Д. Кербер (D. Carber) як процес „вторинного” входження індивіда в соціальне середовище, з часом набуло широкого міждисциплінарного висвітлення. Так, філософський контекст проблеми ресоціалізації як сутності людського буття розглянуто в працях Е. Канта, А. Камю, Дж. Локка, Е. Дюркгейма, Ф. Ніцше, Ж.-Ж. Руссо, В. Франкла, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін.; соціологічний аналіз – репрезентовано в

розвідках А. Коена, Р. Рахімової, О. Шевченка; соціально-педагогічні засади процесу ресоціалізації викладено в студіях С. Алексеєва, С. Белічової, В. Бочарової, Л. Гонєєва, І. Липського, Ф. Махова, В. Семенова, С. Тетерського та ін.

Історико-педагогічний аналіз проблеми дослідження засвідчив, що питання ресоціалізації на початку ХХ століття активно досліджували у сфері психолого-педагогічної науки та дефектології (В. Бехтерев, П. Блонський, П. Каптерев, В. Кашенко, С. Крюков, О. Лазурський, А. Макаренко, Н. Рукавишников, В. Сорока-Росинський, І. Соколянський, С. Шацький та ін.).

Теоретико-методичні аспекти змісту, форм і методів ресоціалізації викладено в роботах таких зарубіжних дослідників, як М. Беннет (M. Bennet), П. Бергер (P. Berger), Д. Гарланд (D. Garland), Е. Гоффман (E. Goffmann), Т. Лукманн (T. Luckmann), Т. Лауесен (T. Lauesen), Ф. Паллін (F. Pallin), Ю. Хабермас (J. Habermas), Бу Юханссен (Boo Johanson) та ін.

Теоретико-методологічним підґрунтям для сучасних досліджень проблеми ресоціалізації особистості слугують праці класиків соціальної педагогіки Т. Ноля та П. Наторпа, які заклали теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, фундаментальні теоретичні положення Т. Парсонса (структурно-функційний підхід до аналізу ресоціалізації), Р. Мертон (теорія аномії), Г. Блумера та І. Гоффмана (теорія соціального конструювання реальності, теорія стигматизації), Дж. Міда, Ч. Кулі (теорія символічного інтеракціонізму).

У ракурсі нашого дослідження привертають увагу розвідки сучасних учених, тематика досліджень яких дотична до проблеми ресоціалізації наркозалежної особистості, а саме: соціалізація різних соціальних категорій (В. Бочарова, О. Беспалько, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Харченко); соціально-педагогічна робота з дітьми, молоддю та сім'єю (Т. Алексеєнко, І. Зверєва, А. Капська, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Л. Романовська, І. Трубавіна); особливості ресоціалізації девіантної й делінквентної особистості (М. Галагузова, С. Горенко, В. Жукова, Л. Жук, І. Жук, Н. Калашник, О. Караман, В. Коваль, В. Лютий, О. Неживець, А. Реан, В. Садовський, В. Синьов, С. Харченко, М. Фіцула); соціальна реабілітація як складник процесу ресоціалізації особистості (С. Коношенко, В. Лютий, В. Оржеховська, В. Шпак); психологічні та психотерапевтичні аспекти в роботі з наркозалежними (П. Андрух, М. Жидко, С. Кулаков, С. Ваїсов, О. Копитін, О. Богачов); формування здорового способу життя дітей та молоді (Ю. Бойчук, П. Гусак, Н. Зимівець, Я. Мудрий, С. Омельченко, В. Петрович, Г. Пономарьова); особливості впровадження корекційно-профілактичної роботи (В. Беспалько, Л. Габора, Т. Журавель, Н. Литвинова, Н. Максимова, Т. Мартинюк, О. Мурашкевич, А. Нагорна, В. Поліщук, Л. Романовська); зміст та технології ресоціалізації проблемних категорій дітей і молоді (С. Горенко, Н. Калашник, О. Караман, В. Лютий, В. Синьов, С. Харченко); питання теорії та практики діяльності реабілітаційних центрів (Н. Вайзман, С. Коношенко, Е. Мавріна, В. Мороз, В. Нечипоренко, В. Шпак).

Особливого значення для розвитку наукових ідей ресоціалізації набувають дисертаційні роботи, що свідчить про поступовий розвиток проблеми ресоціалізації на соціально-педагогічних теренах. Так, науковцями обґрунтовано педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених у закладах пенітенціарної системи (С. Горенко), досліджено соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (В. Лютий), здійснено аналіз теорії і практики соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України (О. Караман), розкрито питання теоретико-методичних засад реабілітаційної роботи із соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону (С. Коношенко), висвітлено соціально-педагогічні аспекти ресоціалізації дезадаптантів (О. Мацукевич), вивчено теорію та практику ресоціалізації особистості соціально неадаптивної молоді (А. Новосьолова), схарактеризовано соціально-психологічні аспекти ресоціалізації наркозалежних (І. Кутянова) та ін.

Незважаючи на наявність численних праць, власне проблема ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів залишається недостатньо розробленою. Фактично відсутні ґрунтовні наукові дослідження в галузі соціальної педагогіки щодо роботи з такою категорією, як „наркозалежні особи”, які потребують не тільки допомоги в лікуванні залежності від наркотичних речовин, а й подальшої реабілітації, соціальної адаптації та ресоціалізації в суспільстві загалом. Недостатньо дослідженими залишаються такі аспекти, як-от: соціально-педагогічна діяльність у реабілітаційних центрах щодореабілітації, соціальної адаптації та ресоціалізації наркозалежних, вплив середовища на їхню ресоціалізацію, педагогічні технології допомоги співзалежним членам сімей наркозалежних тощо.

Аналіз можливостей і доцільність розв'язання в теорії та на практиці проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів дозволив виявити низку *суперечностей* між: необхідністю демократичних перетворень на рівні соціуму щодо подолання стигматизувальних чинників і прийняття наркозалежної особи суспільством задля повноцінної професійної й особистісної її самореалізації та відновлення соціальності й повільним темпом формування цих процесів в Україні; необхідністю екстраполяції наукового терміна „ресоціалізація наркозалежної особи” як наукової категорії, важливої для створення обґрунтованої системи соціально-педагогічної роботи із ресоціалізації наркозалежних, і відсутністю ґрунтовних теоретичних та методичних доробок щодо цього; потребою держави у відновленні нормальної життєдіяльності громадян, які страждають на наркотичну залежність, на інституціональному рівні й недостатньою підготовленістю спеціалізованих реабілітаційних центрів для здійснення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних; потребою суспільства в спрямуванні соціально-педагогічних процесів в осередках реабілітації на створення середовища для ресоціалізації наркозалежних та

відсутністю для цього теоретично обґрунтованого методичного забезпечення; сучасними запитами практичної діяльності з ресоціалізації наркозалежних щодо створення й упровадження цілісної системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних і співзалежних членів їхніх родин у напрямі налагодження взаємодії всіх соціальних інститутів та об'єктивно наявною їх роз'єднаністю.

Отже, необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовлює потребу в науковому вирішенні проблеми – обґрунтування теоретико-методичних засад соціально-педагогічної роботи із ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів шляхом розробки відповідної системи та науково-методичного забезпечення її реалізації.

Із огляду на соціальну значущість та виявлені суперечності, що потребують науково-практичного розв'язання, а також із урахуванням стану дослідженості проблеми, доцільності її розв'язання обрано тему дисертаційної роботи: **„Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до плану роботи науково-дослідного Центру соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України і ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” як складова частина комплексної наукової теми „Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику” (державний реєстраційний номер 0107U000971). Тему узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, розробці та експериментальній перевірці такої системи в умовах реабілітаційних центрів.

Концепція дослідження. Провідні концептуальні положення, в основу яких покладено сукупність доведених сучасною наукою методологічних і науково-теоретичних ідей, визначають стратегію й тактику дослідження проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах.

Перша концептуальна ідея базується на розумінні провідної категорії дослідження „ресоціалізація наркозалежних” у понятійній тріаді процесів „соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація”, суть якої характеризується наявністю взаємозумовлених зв'язків між зазначеними науковими категоріями. Відповідно до синергетичного підходу процес соціалізації не може бути виключно рівномірним і послідовним і супроводжується перманентним виходом

особистості із так званої „зони комфорту”. У зв’язку з цим у процесі соціалізації можуть виникати так звані точки біфуркації, пов’язані з десоціалізацією особистості та наступним пошуком способів повернення до соціуму через ресоціалізацію.

Відповідно до *другої* концептуальної ідеї *ресоціалізація наркозалежних* розглядається як процес відновлення, збереження й розвитку соціально корисних зв’язків і відносин наркозалежної особи із соціальним середовищем, формування нових соціально схвалених моделей поведінки, норм і цінностей, позитивного соціального досвіду й суб’єктності з метою повноцінного функціонування в суспільстві. *Ресоціалізованість* визначається як результат процесу ресоціалізації, під яким розуміється повторне соціальне становлення, розвиток, оволодіння й відтворення соціально-позитивного досвіду життєдіяльності наркозалежних у суспільстві.

Третя концептуальна ідея стосується уявлення про середовище ресоціалізації, яке за змістом і суттю є частиною загального соціального середовища, підґрунтям для виокремлення якого є його специфічність, що полягає в надмірній соціальній ізольованості, керованому характері впливів чинників соціалізації. Зростання ефективності ресоціалізації наркозалежних забезпечується завдяки створенню *збагаченого середовища ресоціалізації*, що виникає та функціонує завдяки: *по-перше*, організації позитивної соціальної взаємодії з метою активного включення наркозалежної особи в різні види суспільнокорисної та соціальнозначущої діяльності (пізнавальної, творчої, трудової); *по-друге*, створенню рефлексивного, корекційно-відновлювального й інтеграційного середовищ, що сприяє посиленню дії механізмів ресоціалізації, а сама наркозалежна особа стає спроможною повноцінно усвідомити й переосмислити особистісний досвід, набути вмотивованості щодо корекції й відновлення повноцінного функціонування в суспільстві, що сприятливо позначиться на її подальшій соціальній адаптації та інтеграції в суспільство; *по-третє*, спеціально організованій взаємодії з членами родини зі створення позитивних сімейних традицій, організації сімейного й дружнього дозвілля на засадах тверезості.

Згідно із *четвертою* концептуальною ідеєю наркозалежні розглядаються як індивіди зі значним особистісним потенціалом, які потребують спеціально створених умов для повторного повернення в соціальне середовище. Підвищення ролі самої наркозалежної людини в процесі реабілітації, соціальної адаптації та ресоціалізації дає можливість вийти їй за межі пасивної, саморуйнівної поведінки в суспільстві, набути здатності до соціального саморозвитку та самовиховання. У процесі визначення сукупності таких умов необхідно враховувати позитивний зарубіжний досвід, що історично склався, набув розвитку, а його результати свідчать про ефективність роботи із наркозалежними в аспекті підвищення їх соціальної користі через включення до всіх сфер життєдіяльності суспільства, уникаючи стигматизації й подальшої маргіналізації.

П'ята концептуальна ідея полягає в тому, що організація соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах потребує реалізації системного підходу, ключовою ідеєю якого є розгляд соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних як цілісної множини структурних елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як *системи*, яка, з одного боку, є ізольованою від соціального середовища, з іншого, – взаємодіє з ним як ціле. Згідно з цією концептуальною ідеєю, систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів ми розуміємо як множину взаємопов'язаних структурних компонентів (цільового, змістового, технологічного, об'єкт-суб'єктного, середовищного), спрямованих на досягнення ресоціалізованості наркозалежних осіб. *Середовищний компонент* є модифікованим нами й охоплює ту частину соціального середовища, якій притаманний соціально-педагогічний потенціал, що може бути використаний для досягнення стратегічної мети соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних – забезпечення сприятливих умов для повторного соціального становлення особистості, її соціального розвитку, оволодіння й відтворення соціально позитивного досвіду для повноцінної життєдіяльності в суспільстві. Середовищний компонент системи включає взаємодію наркозалежних із державними й недержавними органами, освітніми установами й дозвілєвими організаціями, значущими особами, родиною наркозалежного, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що вже взаємодіють або готові до взаємодії з реабілітаційним закладом, перетворюючи його з однієї, найбільш закритої на сьогодні педагогічної системи у відносно відкриту соціально-педагогічну систему.

Шоста концептуальна ідея полягає в тому, що ресоціалізованість як цілеспрямований, закономірний і позитивний результат процесу ресоціалізації відбувається завдяки: формуванню в наркозалежних соціальних знань і вмінь (пізнавально-когнітивний складник ресоціалізованості); переорієнтації на загальнолюдські цінності й засвоєння їх як особистісно значущих, осмислення та прийняття себе як соціальнокорисного члена суспільства (ціннісно-емоційний складник ресоціалізації); прагненню до успіху та самореалізації у важливих сферах життєдіяльності, формуванню стійкої вмотивованості щодо ведення тверезого способу життя (потребнісно-мотиваційний складник ресоціалізованості); оволодінню соціально прийнятними формами поведінки, усвідомленню себе суб'єктом власної життєдіяльності (діяльнісно-поведінковий складник ресоціалізованості); розвитку позитивного самоствавлення, формуванню навичок саморефлексії й удосконаленню міжособистісних стосунків із людьми (особистісно-рефлексивний складник ресоціалізованості).

Відповідно до проблеми, предмета та мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати сутність соціально-педагогічної роботи з наркозалежними як педагогічний феномен та ступінь його дослідженості в сучасній науковій літературі.

2. На основі вивчення історичного досвіду розкрити генезу та передумови становлення й розвитку соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних та вживачів психоактивних речовин.

3. Здійснити порівняльний аналіз сучасного стану проблеми ресоціалізації наркозалежних в Україні та за кордоном.

4. Розкрити сутність і структуру процесу ресоціалізації наркозалежних осіб.

5. Проаналізувати діяльність реабілітаційних центрів як осередків соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних.

6. Визначити науково-теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

7. Науково обґрунтувати та розробити систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, визначити та змістовно схарактеризувати її компоненти.

8. Упровадити й експериментальним шляхом верифікувати ефективність системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

Методологічну основу дослідження становлять наукові положення про: діалектичну єдність і взаємозумовленість соціуму й особистості та розвиток особистості в середовищі як відкритій системі; загальнотеоретичні положення про визначальну роль діяльності, спілкування й свідомості в процесі соціалізації особистості; фундаментальні ідеї системного, середовищного, особистісно-діяльнісного, факторного, культурологічного, акмеологічного, синергетичного підходів щодо визначення сутності та особливостей системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, обґрунтування її компонентів та шляхів реалізації; ключові положення соціальної педагогіки про вдосконалення взаємодії соціальних інститутів та їхнього впливу на процес ресоціалізації наркозалежних.

Теоретичні засади дослідження становлять положення та висновки, що розкривають: соціально-філософські та соціологічні ідеї й концепції соціального в людині (Р. Арон, В. Афанасьєв, П. Бергер, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Н. Луман, Р. Мертон, Т. Парсонс, Ж.-П. Сартр, А. Шюц); психологічні теорії розвитку особистості як суб'єкта діяльності і взаємодії (Б. Ананьєв, Л. Божович, С. Рубінштейн); закономірності розвитку особистості під впливом різних чинників соціального середовища й виховання (В. Бочарова, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Сухомлинський, С. Шацький); фундаментальні положення теорії систем (В. Вернадський, Р. Акоф, П. Анохін, В. Афанасьєв, С. Бір, І. Блауберг, Н. Вінер, В. Лекторський,

В. Садовський), зокрема теорії педагогічних систем та принципи побудови систем у соціальній педагогіці (В. Беспалько, Л. Вікторова, В. Докучаєва, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, Я. Мамонтов, В. Сластьонін); основи теорії соціалізації особистості в педагогічному й соціально-педагогічному аспектах (І. Бех, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Савченко, Л. Коваль); теорії соціально-педагогічної діяльності (О. Беспалько, Р. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Рижанова, С. Харченко); теорії адикцій (В. Афанасьєв, А. Габіані, Я. Гілінський, О. Єгоров, Ц. Короленко, А. Личко, В. Бітенський, Л. Кессельман, А. Вілкс, В. Соколев, І. Рущенко, О. Сердюк); наукові ідеї щодо наркозалежності як соціально-педагогічного феномену (Н. Литвинова, Н. Максимова, Т. Мартинюк, О. Мурашкевич, В. Оржеховська, В. Поліщук, О. Сидорук); теорії співзалежності (С. Зайцев, В. Москаленко, М. Жидко); теоретичні засади змісту й технологій соціально-педагогічної роботи з різними соціальними групами (О. Беспалько, П. Гусак, А. Капська, Г. Лактіонова, В. Синьов, Л. Романовська, С. Харченко); основи корекційно-реабілітаційної й ресоціалізаційної роботи з різними категоріями населення (Б. Алмазов, М. Вайзман, С. Горенко, С. Єрмаков, О. Караман, С. Коношенко, М. Лукашевич, Г. Лактіонова, Р. Овчарова, С. Омельченко, В. Синьов, С. Толстоухова, С. Харченко, В. Шпак).

Для вирішення висунутих у дослідженні завдань та аналізу результатів використано сукупність **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз та узагальнення психологічної, педагогічної, соціологічної й соціально-педагогічної літератури з метою визначення стану розробленості проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб; аналіз історико-педагогічних джерел для розкриття генези та виявлення передумов становлення й розвитку системи надання допомоги наркозалежним; теоретичне узагальнення та систематизація концептуальних положень для визначення провідних категорій дослідження, обґрунтування сутності та особливостей системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, узагальнення результатів дисертації, формування висновків; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, опитування, фокусоване інтерв'ю наркозалежних та їхніх батьків для визначення рівнів ресоціалізованості; експертне оцінювання, аналіз документації реабілітаційних центрів з метою з'ясування стану реабілітаційної роботи; соціально-педагогічний експеримент з метою визначення ефективності розробленої системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів; психолого-педагогічні методи діагностики особистісних характеристик наркозалежних; моніторинг для виявлення ефективності системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, відстежування динаміки її ефективності на різних етапах дослідно-експериментальної роботи з її упровадження; *статистичні* – математичні методи статистичної обробки експериментальних даних для підтвердження достовірності отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що **вперше:**

- *обґрунтовано* теоретико-методичні засади системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, розроблено та схарактеризовано її компоненти – цільовий, змістовний, технологічний, об’єкт-суб’єктний, середовищний; принципи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, функції соціального педагога як суб’єкта діяльності з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів;

- цілісно й системно *досліджено* теорію та практику соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів для реалізації можливості повноцінного включення таких осіб до суспільного життя, розв’язання практичних завдань щодо створення умов для формування соціально-позитивного досвіду їх функціонування в суспільстві;

- *визначено* науково-методологічні засади соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації з наркозалежними та членами їхніх родин, провідними серед яких є: філософські ідеї гуманізму, людиноцентризму, положення про діалектичну єдність і взаємозумовленість соціуму й особистості, розвиток особистості в середовищі як відкритій системі, взаємозв’язок об’єктивних та суб’єктивних чинників у формуванні особистості, теорії та концепції, які дозволяють розглядати особистість як активного суб’єкта діяльності та соціального розвитку; загальнонаукові підходи (логіко-семантичний, факторний, середовищний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний); концепції соціалізації й ресоціалізації особистості та соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних і в середовищі реабілітаційного центру, і у відкритому соціумі; концептуальні психологічні основи, які базуються на просоціальній парадигмі та психологічних механізмах формування цінностей і суб’єктного ставлення особистості до цінності власного життя; технологічні засади соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних закладах, що спрямована на їхню подальшу реінтеграцію в суспільство;

- *розроблено* критерії (потребнісно-мотиваційний, ціннісно-емоційний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний) та показники ресоціалізованості як результату соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах;

- *висвітлено* наукові погляди щодо „траєкторії ресоціалізації наркозалежних осіб” як шляху повернення наркозалежних до повноцінної соціалізації;

- *розкрито* синергетичний зв’язок між категоріями понятійної тріади „соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація”, розглянуто провідну дефініцію „ресоціалізація наркозалежних”;

- розроблено механізми обернення негативного соціального досвіду наркозалежних, суть якого полягає в специфічному впливові ресоціалізованих наркозалежних на нових членів у середовищі ресоціалізації, який непримусово

стимулює засвоєння соціально схвалених норм і цінностей, соціально-позитивних моделей поведінки від осіб або референтної групи, які мали в минулому негативний досвід наркозалежності та набули позитивний досвід подолання цього негативного явища;

– *розроблено й обґрунтовано* сутнісні характеристики поняття „збагачене середовище ресоціалізації наркозалежних” як сукупність умов, що сприятимуть поверненню наркозалежних до повноцінної життєдіяльності в суспільстві, дозволяють найефективніше реалізувати систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів;

– *простежено* еволюцію соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних в Україні та за кордоном, узагальнено та порівняно вітчизняний і зарубіжний досвід для можливості адаптації та використання цього досвіду в практичній соціально-педагогічній діяльності з наркозалежними та членами їхніх родин в умовах реабілітаційних центрів України;

– *проаналізовано та систематизовано* законодавчо-нормативні основи організації соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних та співзалежних членів їхніх родин;

– *удосконалено* форми та методи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, зміст та напрями процесу ресоціалізації з урахуванням соціально-демографічних, психолого-педагогічних характеристик наркозалежних; діагностичний інструментарій для визначення рівня ресоціалізованості наркозалежних;

– *подальшого розвитку* набули наукові уявлення про методологічні підходи до визначення сутності та особливостей проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів; принципи, функції та складники соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних; критерії, показники та рівні ресоціалізованості особистості наркозалежних; уточнено зміст основних дефініцій досліджуваної проблеми: „соціалізація”, „реабілітація”, „реінтеграція” „ресоціалізація”, „наркозалежна особа”, „траєкторія ресоціалізації наркозалежних”, „соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних”; механізми ресоціалізації особистості.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в реалізації системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних на регіональному й загальноукраїнському рівнях, запровадженні оновлених форм ресоціалізації наркозалежних у середовищі реабілітаційних центрів (створення збагаченого середовища ресоціалізації наркозалежних) та у відкритому соціумі (флешмоби, соціальні акції, соціальні проекти тощо), адаптації основних теоретичних положень дослідження та висновків до рівня методичних рекомендацій для соціальних педагогів і соціальних працівників соціальних служб, працівників реабілітаційних центрів, де відбуваються процеси реабілітації та ресоціалізації наркозалежних, а також родин таких осіб.

Автором розроблено й адаптовано до умов реабілітаційних центрів програму впровадження системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб. Розроблено науково-практичний інструментарій для діагностики рівня ресоціалізованості наркозалежних; програми для підготовки майбутніх соціальних педагогів до ресоціалізаційної діяльності. Матеріали покладено в основу спецкурсів для студентів – майбутніх соціальних педагогів „Основи ресоціалізації особистості”, „Соціально-педагогічна профілактика негативних явищ серед дітей та молоді”, „Технології збереження та підтримання здоров'я дітей та молоді”, „Формування здорового способу життя”, які викладаються в комунальному закладі „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, Харківській державній академії культури.

Автором розроблено й упроваджено проект профілактики негативних явищ серед підлітків і молоді – „Харкову – здорові покоління” (2012 – 2013 рр.) за підтримки Харківської міської ради в партнерстві з Харківською громадською організацією „Позитив”.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі практичної діяльності з ресоціалізації наркозалежних, у науково-практичній фаховій підготовці соціальних педагогів, соціальних працівників, корекційних педагогів, педагогів і психологів освітніх закладів, у системі післядипломної освіти, навчання в магістратурі. Отримані теоретико-методологічні результати можуть слугувати концептуальним орієнтиром при укладанні навчальних програм і навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів і майбутніх фахівців психолого-педагогічної та соціальної сфер і стати науковою базою для розробки педагогічної системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до реалізації діяльності профілактичної, реабілітаційної й корекційної спрямованості.

Результати дослідження **впроваджено** в практичну діяльність реабілітаційних центрів м. Харкова, у яких здійснюється процес ресоціалізації, зокрема в благодійному фонді „Центр ресоціалізації наркозалежної молоді „Твоя Перемога” (довідка про впровадження № 127 від 15.05.2015 р.), наркологічному центрі соціальної адаптації „Позитив” Харківської громадської організації „Позитив” (довідка про впровадження № 67 від 11.08.2015 р.), ТОВ „Наркологічний центр „Ренесанс” (довідка про впровадження № 176/15 від 30.11.2015 р.), благодійній організації „Матері проти наркотиків” (довідка про впровадження № 12/01 від 06.08.2015 р.), Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Ленінського району м. Харкова (довідка про впровадження № 14/01 від 05.09.2015 р.), освітніх закладах різних типів м. Харкова та Харківської області, вищих навчальних закладах, зокрема, у комунальному закладі „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (довідка про впровадження № 01-13/223 від 15.03.2016 р.), Харківській державній академії культури (довідка про впровадження № 01-03-584 від 06.07.2015 р.), Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка про впровадження

№ 1/415 від 14.03. 2016 р.), а також під час проведення навчальних занять та профілактичних заходів зі студентами Української інженерно-педагогічної академії, Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди.

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у висвітленні структурних компонентів ресоціалізації (об'єкта, суб'єкта, мети, змісту, засобів, результату), функцій ресоціалізації; визначенні специфіки соціально-педагогічного підходу для здійснення ресоціалізаційної діяльності з наркозалежними.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки роботи обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, кафедри соціальної та загальної педагогіки, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури (2008 – 2015 рр.).

Основні положення дисертації представлено в доповідях на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*– „Перспективи розвитку вищої школи” (Гродно, 2015), „Багатоманітність культур як педагогічна проблема” (Бердянськ, 2015), „Становлення творчої особистості в умовах компетентної освіти” (Кривий Ріг, 2015), „Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади” (Суми, 2015), „Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя” (Суми, 2015), „Актуальні проблеми ресоціалізації засуджених осіб з відхиленнями у правовій свідомості” (Суми, 2014), „Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства” (Київ, 2014), „Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації” (Ніжин, 2014), „Сучасні аспекти виховання студентської молоді” (Харків, 2013), „Інноваційні процеси на виробництві та в професійній освіті: проблеми формування кадрового потенціалу підприємств та освітнього простору для робітничої та учнівської молоді” (Первоуральськ, 2012), „Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави” (Гаспра, 2012), „Шляхи й засоби формування педагогічної культури майбутніх педагогів у процесі навчання та позааудиторній роботі” (Харків, 2012), „Професійна освіта: проблеми профорієнтації та соціалізації молоді” (Первоуральськ, 2010); *Всеукраїнських*: „Підготовка соціального педагога на засадах партнерства” (Харків, 2015), „Сучасні проблеми гуманітаризації професійної підготовки майбутніх педагогів” (Умань, 2014), „Актуальні проблеми ресоціалізації засуджених та осіб з відхиленнями у правовій правосвідомості” (Суми, 2014), „Формування професійної культури майбутніх педагогів в умовах модернізації освіти” (Харків, 2012), „Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти: проблеми та шляхи вдосконалення” (Харків, 2011); *регіональних* – „Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та

відповідальність” (Харків, 2014), „Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення виховного процесу в навчальному закладі” (Харків, 2013).

Матеріали дослідження також пройшли **апробацію** під час організації та проведення семінарів із представниками адміністрації, консультантами реабілітаційних центрів м. Києва, м. Харкова, працівниками Центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді м. Харкова, присвячених питанням упровадження системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних (2010 – 2015 рр.); семінарів з підготовки та реалізації соціально-педагогічних заходів у співпраці з недержавними організаціями, а саме: Харківською громадською організацією „Позитив” (2011 – 2013 рр.), а також у ході реалізації профілактично-просвітницького проекту за підтримки Харківської міської адміністрації „Харкову – здорові покоління” в загальноосвітніх навчальних закладах, а також упровадження методичних рекомендацій з проблеми ресоціалізації в реабілітаційні центри Київської та Харківської областей для впровадження в їхню практичну діяльність.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 50 публікаціях (із них 38 – одноосібні), зокрема: 1 монографії, 2 навчально-методичних і 1 навчальному посібнику, 21 статті у наукових фахових виданнях України та інших держав, з яких 2 статтях у періодичних закордонних виданнях, та 3 виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз. Загальний обсяг публікацій – 78 друк. аркушів.

Кандидатська дисертація на тему „Соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах” за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка захищена у 2008 році в Луганському національному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (756 найменувань, з них 33 – іноземною мовою), 14 додатків на 49 сторінках. Робота містить 21 таблицю і 22 **рисунки**. Загальний обсяг дисертації становить 520 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, її зв’язок із науковими програмами й темами; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, методи; викладено теоретико-методологічні засади й концепцію дисертаційної роботи; висвітлено наукову новизну, практичне значення результатів наукового пошуку, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження.

У першому розділі – „**Аналіз стану розробленості проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних**” – досліджено ступінь наукової розробки проблеми у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, висвітлено історичні передумови становлення та розвитку системи соціально-

педагогічної роботи з наркозалежними й уживачами психоактивних речовин, здійснено порівняльний аналіз сучасного стану та напрямів розв'язання проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в Україні та за кордоном.

У сучасній науковій думці зусиллями вчених різних галузей наук створено підґрунтя для вивчення феномену ресоціалізації соціальною педагогікою. У контексті *філософських* ідей (А. Камю, С. Гроф, Е. Гуссерль, Ю. Нікітін, Ф. Ніцше, В. Франкл, Е. Фромм, Ж.-П. Сартр, Е. Тоффлер, М. Хайдеггер, Т. де Шарден, А. Шопенгауер, А. Шюц, К. Ясперс) проблема повторного входження наркозалежних осіб до соціуму розглядається під кутом зору таких акмеологічних категорій, як „життєві цінності”, „сенси життя”, „моральність”, „духовність”, „самореалізація”, які девальвуються в процесі наркотизації особистості. Ресоціалізація розуміється як вільний вибір людиною нового шляху щодо розуміння сенсу життя і власного існування для досягнення мети – набуття соціальності й суб'єктності як результату повторного входження в суспільство.

З погляду *соціології* категорію „ресоціалізація” досліджували в межах концептуально-методологічних теорій наркотизму (М. Гернет, А. Габіані, Л. Кассельман, М. Мацкевич, Д. Футер, А. Шоломович), теорії девіантної поведінки (В. Афанасьєв, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс), у межах концепцій профілактики наркозалежності (А. Артюхова, А. Арутюнов, О. Балакін, Т. Боголюбова, Б. Боев, Р. Гаріфуллін, З. Коробкіна, І. Салахутдінова, М. Позднякова). Соціологічні доробки створили основу для розуміння ресоціалізації як процесу зміцнення соціальних зв'язків особистості й суспільства, підвищення соціалізувальної функції соціальних інститутів, підвищення рівня соціального контролю в період кризових процесів сучасного українського суспільства.

Наукові доробки в галузі *права* слугують основою для розуміння юридичної відповідальності та наслідків за дії, скоєні наркозалежною особою. У дослідженнях цього напрямку найбільш розробленими є теоретико-методичні засади проблеми наркоманії, наркотизму (О. Бандурка, Л. Романова, В. Пшеничний), праці, пов'язані з розкриттям кримінальних та правових аспектів процесу ресоціалізації наркозалежної особи (О. Бандурка, С. Горькавий, Н. Калачник, О. Неживець, Н. Максимова, В. Оржеховська, М. Садовникова, В. Синьов, В. Худолій, Л. Шеховцова), наукові роботи, у яких репрезентовано різноманітні юридичні й соціально-правові аспекти протидії наркоманії (Я. Гілінський, Ф. Хасанов, Л. Раєцька, В. Піляєва).

У наукових працях *медичного* напрямку ресоціалізація в основному пов'язана із дослідженням медико-соціальних основ реабілітації наркологічних хворих як передумови для їхньої ресоціалізації (С. Алексєєв, А. Артемчук, З. Болотова, Е. Бабаян, А. Бойко, Р. Бойко, Б. Гуревич, О. Запорожченко, М. Гонопольський, Н. Сирота, Г. Соцевич). Ресоціалізація пов'язана з такими питаннями, як вивчення способів і заходів примусового лікування наркозалежних (Г. Войтюк, О. Юношев), шляхів попередження й подолання

ВІЛ/СНІДу в наркологічних хворих (Д. Подгорнова, О. Тюсова, А. Щербинська), наркологічної терапії хворих на різні види залежності (Г. Авруцький, У. Абшаїхов, І. Болотовський, Е. Бабаян, М. Гонопольський, Н. Сирота, О. Умецький).

Найближчими до соціально-педагогічного напрямку є дослідження проблеми ресоціалізації в галузі *психології*. Ресоціалізація розуміється як процес переосмислення наркозалежною особою власної поведінки, трансформації соціальної й особистісної ідентичності, усунення патопсихологічних симптомокомплексів для можливості входження в соціальне середовище. Важливим питанням також є розгляд ресоціалізації в контексті загальних питань надання психологічної допомоги наркозалежним, вивчення змісту, форм і методів такої допомоги (А. Айвазова, С. Березін, Е. Брюн, Ю. Власова, А. Цветков, І. Кіліна, С. Кулікова, І. Кутянова, І. Лисенко, К. Мілютіна, К. Фалковскі, П. Шабанов, О. Штакельберг); розробка структури та змісту психологічних характеристик осіб із залежністю, особливостей поведінки співзалежних членів їхніх родин (П. Андрух, С. Березін, М. Бігті, І. Гусєв, М. Жидко, С. Зайцев, Л. Зоріна, Г. Клауд, А. Кляпець, О. Коцар, В. Москаленко, О. Савчук); особливостей психопрофілактичної роботи (Н. Каспрік, М. Куниця, О. Савчук); психологічної корекції, реабілітації й ресоціалізації наркозалежних осіб (І. Кутянова, І. Лисенко, Г. Неверова, С. Томілова, А. Пілічев, О. Штакельберг, М. Яковлева). У межах цього напрямку звернено увагу на можливості психотерапевтичної допомоги наркозалежному та його найближчому оточенню як способу гармонізації сімейної системи.

У *педагогічних* науках питання ресоціалізації наркозалежних дослідженофрагментарно, в основному через профілактичну діяльність (В. Байкова, В. Беспалько, С. Белогуров, Н. Відерман, В. Гоголева, Д. Єнікеєва, Д. Колесов, З. Коробкіна, В. Максимова, Н. Нагорна, Л. Ніколаєва, А. Ройзман, О. Сорочинська, Н. Суворова, І. Хажиліна, В. Ялтонський), розглянуто психолого-педагогічні основи профілактики негативних явищ серед дітей та молоді (З. Коробкіна, Н. Максимова, В. Попова, Л. Потапова, Л. Серєда).

Ресоціалізація в *соціально-педагогічному* контексті вивчається в аспектах профілактики (Т. Журавель, І. Зверєва, Н. Заверико, Р. Овчарова, В. Поліщук, С. Омельченко, С. Пальчевський), теоретико-методологічних засад реабілітації (С. Коношенко, В. Шпак), проблем ресоціалізації неповнолітніх правопорушників (С. Горенко, О. Караман, Н. Калашник, В. Лютий, С. Харченко).

Узагальнення науково-теоретичного доробку міждисциплінарного контексту проблеми ресоціалізації наркозалежних дало підстави для розуміння ресоціалізації як процесу й мети соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами, при цьому більш дослідженими виявилися категорії „соціальна профілактика”, „соціально-педагогічна профілактика”, а також виокремлено загальну (педагогічну) та спеціальну (соціально-педагогічну) профілактики. Дослідження взаємодії адиктивної (наркозалежної) особистості розгортається одночасно на кількох рівнях: особистісному (індивідуальному),

сімейному (внутрішньогруповому) й соціальному (державному, регіональному, громадському). Обґрунтовано *зміст, завдання, технології, стратегії, моделі* профілактики й ресоціалізації наркозалежних, спрямовані на досягнення соціально-психологічної компетентності, вироблення життєвих навичок, нівелювання чинників ризику та посилення чинників захисту.

Історичний аналіз передумов становлення та розвитку системи соціально-педагогічної роботи з наркозалежними і споживачами психоактивних речовин дозволив визначити три *підходи* щодо ставлення до людей з наркотичною залежністю. *Перший* підхід ґрунтується на ідеї насильницького викорінення таких осіб із соціуму шляхом їхньої інституціалізації в окремі соціальні групи й навіть в окремі мікросоціуми, наприклад, пенітенціарні заклади; *другий* підхід базується на розумінні адиктивної поведінки людини як такої, яка потребує лікування, реабілітації й ресоціалізації; *третій*, альтернативний підхід, передбачає певну „легалізацію” вживання наркотичних речовин, дозвіл на медичне використання найбільш популярних препаратів, використання стратегії зменшення шкоди.

Виокремлено також чотири *хронологічні періоди*, які характеризують динаміку поглядів суспільства на проблему наркозалежності. *Перший період* еволюції ставлення до осіб з наркотичною залежністю (VII тис. до н.е. – до початку XI ст. н.е.) характеризується ігноруванням руйнівного впливу наркотику на особистість і домінуванням його терапевтичного й підсилювального ефекту при дії на душу й тіло людини. Другий період (XI ст. – кінець XIX ст.) характеризується усвідомленням згубного впливу наркотиків на особистість і введенням заборон на використання наркотичних засобів, що сприяло розумінню наркотизму як соціальної хвороби окремих прошарків населення, зокрема молоді. Сутність *третього періоду* (кінець XIX – кінець XX ст.) полягає у визнанні необхідності розв’язання проблеми наркозалежності на державному рівні з метою заборони поширення наркотичних та психоактивних речовин і зменшення кількості наркозалежних осіб. *Четвертий* період (кінець XX – початок XXI ст.) полягає в розумінні необхідності надання комплексної допомоги в лікуванні, реабілітації й ресоціалізації наркозалежних осіб на державному, регіональному, інституціональному, громадському, особистісно зорієнтованому рівнях.

Виокремлені періоди стали підґрунтям для впровадження соціально-педагогічної роботи як потужного засобу ресоціалізації наркозалежних на основі принципів демократії, гуманізму й толерантності.

Порівняльний аналіз шляхів розв’язання проблеми ресоціалізації в різних країнах показав, що, незважаючи на існування у світі та зокрема в Україні, досить ґрунтовного досвіду допомоги в розв’язанні проблеми наркозалежності, прямий запозичення найкращих світових практик на українські терени неможливе через об’єктивні соціально-економічні й ментальні відмінності. Натомість в Україні поширені переважно заходи адміністративного контролю, а найчастіше кримінальної відповідальності, відсутні альтернативи позбавленню волі, що є малодієвим. Тоді як за кордоном поширені програми замісної терапії,

які останнім часом почали набирати сили і в Україні, але вони потребують доопрацювання механізмів здійснення таких послуг та адаптації їх до українських реалій. Необхідним також є вдосконалення програми профілактики, реабілітації та ресоціалізації наркозалежних. Перспективним шляхом роботи з наркозалежними є тісна співпраця з громадськими організаціями й рухами, що буде сприяти створенню оптимальних умов для розвитку державної політики щодо здорового способу життя молодого покоління.

Аналіз наукової літератури із соціальної педагогіки, зокрема реабілітології (С. Коношенко, Л. Романовська, В. Шпак та ін.), дозволяє стверджувати, що потужними осередками й суб'єктами ресоціалізації наркозалежних осіб нині є реабілітаційні центри, які надають спеціалізовану допомогу наркозалежним і членам їхніх родин через упровадження комплексу соціально-реабілітаційних та інших послуг, а також засобами профілактичної роботи з підлітками та молоддю. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних осіб, здійснювана в умовах реабілітаційних центрів, потребує науково-теоретичної систематизації, популяризації досвіду її впровадження шляхом активізації теоретичних і практично-методичних розробок, поширення ідей щодо можливості надання якісних науковообґрунтованих соціально-педагогічних послуг наркозалежним і членам їхніх родин.

За результатами дослідження, що викладено в другому розділі – **„Науково-методологічні основи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів”**, – розкрито сутність і структуру процесу ресоціалізації наркозалежних осіб, надано характеристику діяльності реабілітаційних центрів як осередків соціально-педагогічної роботи із ресоціалізації наркозалежних, визначено наукові підходи до вивчення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

Узагальнення наукового доробку вчених С. Горенка, Н. Калашник, О. Караман, А. Мудрика, Л. Мардахаєва, В. Синьова, В. Лютого, Р. Овчарової, С. Харченка та ін. з метою уточнення смислового поля феномену ресоціалізації за результатами проведеного термінологічного аналізу взаємопов'язаних та антонімічних досліджуваному поняттю категорій дозволив визначити три змістові виміри, які дають підстави розглядати категоріальній апарат соціальної педагогіки щодо проблеми дослідження в понятійній тріаді – „соціалізація–десоціалізація – ресоціалізація”, де кожна з дефініцій зумовлена двома іншими, визначається ними й залежить від їх наявності.

При цьому *ресоціалізацію* наркозалежних ми розуміємо як процес відновлення, збереження й розвитку соціально корисних зв'язків і відносин наркозалежної особи із соціальним середовищем, формування нових соціально схвалених моделей поведінки, норм і цінностей, позитивного соціального досвіду й суб'єктності з метою повноцінного функціонування в суспільстві і в період проходження реабілітації, і на подальших етапах життєдіяльності. Результатом ресоціалізації вважаємо є *ресоціалізованість* як повторне

соціальне становлення, розвиток, оволодіння соціально-позитивним досвідом життєдіяльності й відтворення його в суспільстві. Під *траєкторією ресоціалізації* наркозалежних розуміємо шлях повернення наркозалежного до нормативної соціалізації, результатом якої є соціальний розвиток і соціокультурне відновлення особистості.

Установлено, що особливість процесу ресоціалізації полягає в тому, що всі процеси, які описуються зазначеною вище тріадою, розгортаються в певному соціальному середовищі, яке є для них спільним. Питанням впливу соціального середовища на особистість приділено увагу в працях П. Лесгафта, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького та ін. Сучасні науковці О. Безпалько, А. Капська, І. Зверева, О. Лавриченко стверджують необхідність створення специфічного середовища для позитивної соціалізації особистості. Спираючись на їхній науковий доробок, підкреслимо, що для підвищення якості ресоціалізації в реабілітаційних центрах необхідним є створення середовища ресоціалізації, яке за змістом і сутнісними характеристиками є частиною загального соціального середовища; основою для його виокремлення є специфічність, що полягає в значній соціальній ізольованості, суворо керованому характері впливів чинників соціалізації.

Структурними складниками процесу ресоціалізації наркозалежних визначено реабілітацію, соціальну адаптацію та інтеграцію, які в сукупності дозволяють особистості досягти самореалізації в гармонії із соціальним середовищем. Установлено, що процеси реабілітації, адаптації та інтеграції мають взаємоперетинальний характер, не окреслюючись межами суто одного окремо взятого процесу, оскільки вони зумовлені низкою чинників ресоціалізації (середовищними, особистісними й виховними), характеризуються нерівномірністю розгортання в часі й просторі, а найголовніше, реалізуються саме в такій послідовності: спочатку відбувається реабілітація особистості, яка дозволяє розгорнутися процесу соціальної адаптації; надалі остання з часом зумовлює включення наркозалежної особистості до соціального загалу й на завершення здійснюється інтеграція колишніх наркозалежних у соціальне середовище, що дозволяє досягти кінцевої мети ресоціалізації – позитивної зміни норм і цінностей, моделей поведінки наркозалежної особи з метою повноцінного функціонування в суспільстві.

Аналіз наукової літератури та соціально-педагогічної практики засвідчив, що серед різних типологій реабілітаційних центрів мікросередовище центрів *комплексної допомоги* з реабілітації, поряд із центрами християнської, трудотерапевтичної спрямованості, терапевтичними спільнотами, є найпридатнішим для реалізації соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних. Визначено *мету, зміст, принципи* та *етапи* ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах саме таких реабілітаційних центрів. Аналіз діяльності реабілітаційних центрів указує на необхідність посилення соціально-педагогічного складника за умови створення спеціального середовища для ресоціалізації. Таке середовище буде збагачувати досвід наркозалежних завдяки спеціально організованим соціально-

позитивним впливом, а також дозволить змістовно розкрити середовищний компонент системи соціально-педагогічної допомоги наркозалежним у такому середовищі.

Урахування розмаїття методологічних підходів до соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних дозволило визначити науково-методологічні засади дослідження. При цьому доведено, що *системний підхід* є провідним методом пізнання, який забезпечує розгляд досліджуваної проблеми з позицій системних інтегративних інваріантних системоутворювальних зв'язків і відношень. У процесі наукового пошуку на основі узагальнення праць учених, які розробляли основи теорії систем (Р. Акофф, А. Авер'янов, П. Анохін, В. Афанасьєв, І. Блауберг, К. Боулдінга, Н. Вінер, У. Ешбі, В. Крем'янський, В. Кузьміна, В. Лекторський, М. Месарович, І. Пригожин, А. Рапопорт, В. Садовський, Г. Щедровицький, Е. Юдін та ін.), та наукового доробку вчених-педагогів Ю. Бабанського, В. Беспалька, Л. Вікторової, Т. Ільїної, А. Кузнецової, Ю. Конаржевського, Л. Новикової, О. Сидоркіна, М. Скаткіна, Л. Спіріна, Ю. Сокольникова, І. Підласого можемо стверджувати, що соціально-педагогічну роботу із ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів ми розглядаємо як системне ціле, тобто як систему.

Сукупність визначених підходів стала підставою для всебічного осмислення та ґрунтовної характеристики проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних. Так, *логіко-семантичний підхід* дозволив з'ясувати походження поняття „ресоціалізація”; виявити полісемію понять „ресоціалізація”, „реінтеграція”, „реабілітація”, розкрити їхню сутність та змістові відмінності. *Факторний підхід* (Б. Алмазов, В. Гульдман, Н. Найдьонова, М. Шведова) дозволив виявити низку внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на ресоціалізацію наркозалежних і діють у середовищі ресоціалізації. Установлено, що в межах *середовищного підходу* (А. Капська, Н. Лавриченко, Л. Мардахаєв та ін.) до вивчення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних важливим є розгляд родинного впливу на наркозалежного як зовнішнього чинника його соціального розвитку. Стосунки в родині наркозалежного характеризуються так званою „співзалежністю” (coaddict), яка утруднює реабілітацію та ресоціалізацію наркозалежних. У межах *особистісно-діяльнісного підходу* (Б. Ананьєв, В. Андрєєв, В. Краєвський, О. Леонтєєв, С. Рубінштейн та ін.) з'ясовано, що підвищення ефективності ресоціалізації відбувається через самоусвідомлення ролі наркозалежних, що стимулює мотивацію й активізує реабілітантів у ході соціально-педагогічної роботи. Вивчення *культурологічних* основ (І. Богданова, А. Рижанова та ін.) дозволяє розглянути засоби розвитку наркозалежної особистості, необхідність формування моральних, екзистенційних аспектів буття людини, культуру її життєдіяльності. Застосування *аксіологічного підходу* (О. Арнольдів, І. Бех, Б. Гершунський, М. Євтух) указує на необхідність набуття наркозалежними соціальних цінностей як найважливіших елементів культури, оволодіння системою соціальної регуляції, що забезпечує загальну стратегічну лінію ресоціалізації й у подальшому дозволить запобігти дезадаптивним варіантам

поведінки, маргіналізації, саморуйнування. З позицій *акмеологічного підходу* (О. Бодальов, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, І. Флоренський) доведено, що розвиток соціально важливих якостей і особистісних здібностей наркозалежних із застосуванням їхнього особистісного і творчого потенціалу позитивно впливає на процес ресоціалізації наркозалежної особи, дозволяючи сформувати смислоутворювальне ядро і структуру особистості, у подальшому здатної до саморозвитку. Використання ідей *синергетичного підходу* (В. Бранський, Н. Кузьміна, Н. Рилькова, Л. Щербіна) дозволяє зробити висновок, що орієнтування наркозалежних на самозміну й самовдосконалення стимулює використання власних ресурсів та особистісного потенціалу, що, урешті-решт, призводить до позитивної зміни рівня соціальності наркозалежних, розвитку їх суб'єктності як прояву емерджентності.

Третій розділ – „**Теоретико-методичні засади системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів**” – присвячено обґрунтуванню, проектуванню та моделюванню системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів, а також наданню характеристик компонентам цієї системи.

На основі аналізу наукового доробку вчених В. Афанасьєва, С. Біра, І. Блауберга, У. Ешбі, В. Крем'янського, В. Кузьміна, В. Лекторського, М. Лесечко, І. Пригожина, І. Родіонова, В. Сагатовського, В. Садовського, А. Уймова, Ю. Черняка, Е. Юдіна та ін. і наукових праць учених-педагогів Ю. Бабанського, В. Беспалька, Л. Вікторової, Т. Ільїної, А. Кузнецової, Л. Новикової, Л. Спіріна, Ю. Сокольникова, В. Докучаєвої, соціальних педагогів О. Караман, С. Омельченко, С. Харченка обґрунтовано *систему* соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, сутнісними ознаками якої є: наявність визначеної структури, цілеспрямованості, інтеграційних властивостей (системності), функційних характеристик, властивостей взаємообміну (і внутрішніх, і зовнішніх зв'язків), історичності й прогностичності, наявність управління (керуваності системи). Виявлено властивості досліджуваної системи: цілісність, емерджентність, цілеспрямованість і доцільність, структурність, ієрархічність, синергізм, інформаційність, відкритість, рівновага, стійкість, динамічність, надійність, концептуальність.

Система соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах визначається як множина взаємопов'язаних структурних компонентів, спрямованих на досягнення певного результату (ресоціалізованості наркозалежних), що водночас діють як єдине ціле, утворюючи підструктуру соціального середовища. Досліджувана система представлена п'ятьма *компонентами*, серед яких: *цільовий, змістовий, технологічний, об'єкт-суб'єктний, середовищний* (див. рис. 1).

Характеристика окремих компонентів системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб у реабілітаційних центрах у

контексті теоретико-методологічного аспекту досліджуваної проблеми дозволяє розкрити змістове наповнення кожного з цих компонентів.

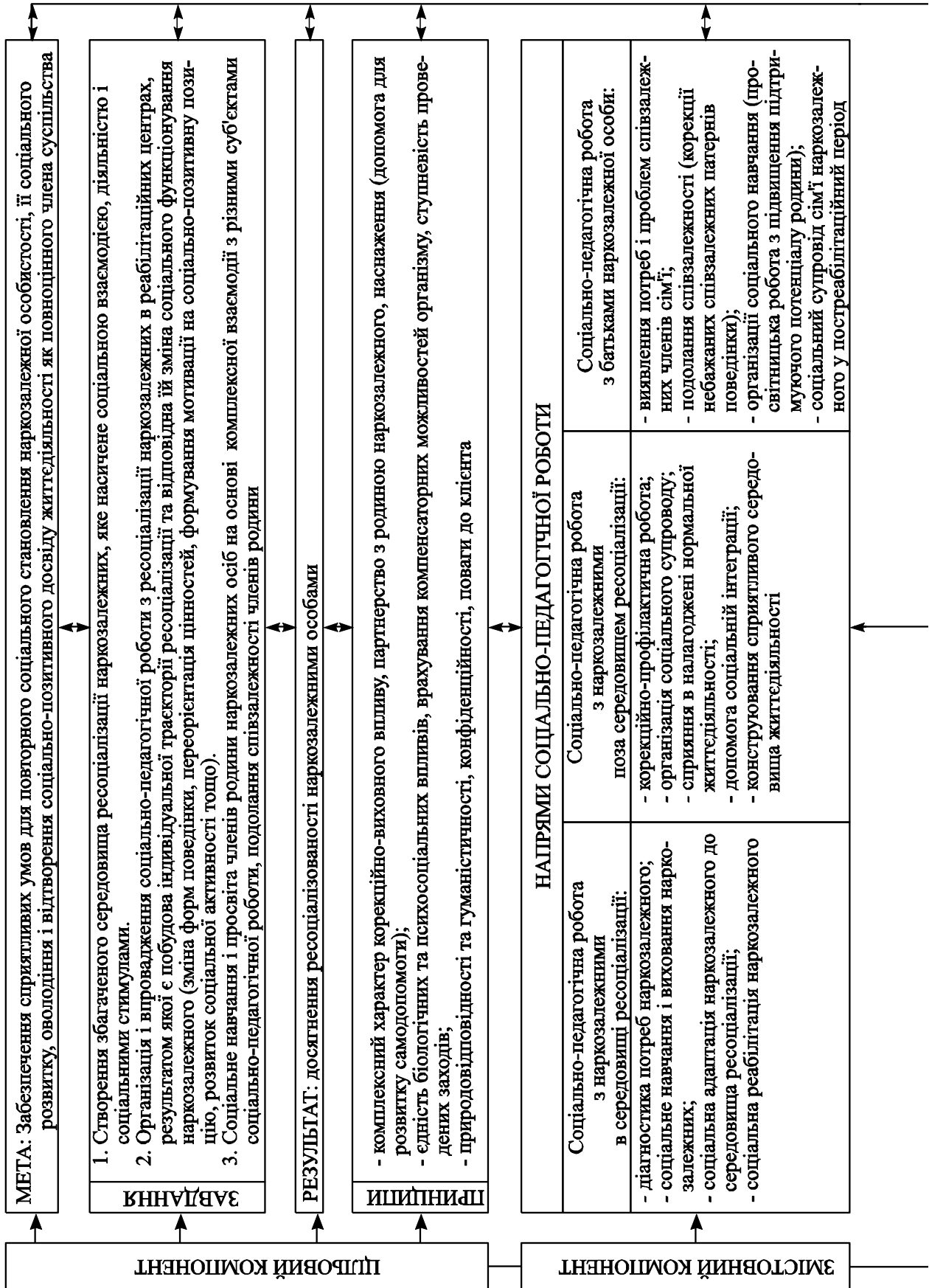
Цільовий компонент зумовлює мету, завдання, принципи та результат соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних. *Мета* розробленої нами педагогічної системи полягає в забезпеченні сприятливих умов для ресоціалізації наркозалежних осіб і в середовищі ресоціалізації, і поза його межами завдяки оптимальному використанню ресурсів соціально-педагогічної роботи. *Мета* конкретизується в *завданнях*, розв'язання яких забезпечує: створення збагаченого середовища ресоціалізації наркозалежних і в середовищі реабілітаційного центру, і поза ним, насиченого соціальною взаємодією, діяльністю й соціальними стимулами; організацію й упровадження в реабілітаційних центрах соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, результатом якої є побудова індивідуальної траєкторії ресоціалізації та зміна соціального функціонування наркозалежного (зміна форм поведінки, переорієнтація цінностей, формування мотивації на соціально-позитивну позицію, розвиток соціальної активності тощо); соціальне навчання й просвіту членів родини наркозалежних осіб на основі комплексної взаємодії з різними суб'єктами соціально-педагогічної роботи, подолання співзалежності членів родини. Завдання реалізуються з урахуванням *принципів* соціально-педагогічної діяльності (природовідповідності та гуманістичності, конфіденційності, поваги до клієнта, єдності біологічних та психосоціальних впливів, урахування компенсаторних можливостей організму, ступеневості проведених заходів, комплексного характеру корекційно-виховного впливу, партнерства з родиною наркозалежного, наснаження (допомоги для розвитку самопомоги)) і спрямовані на досягнення результату – ресоціалізованості наркозалежних.

Змістовий компонент визначає конкретний зміст соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб та визначає її основні напрями – соціально-педагогічна робота з наркозалежними в середовищі ресоціалізації, поза середовищем ресоціалізації та з батьками наркозалежної особи.

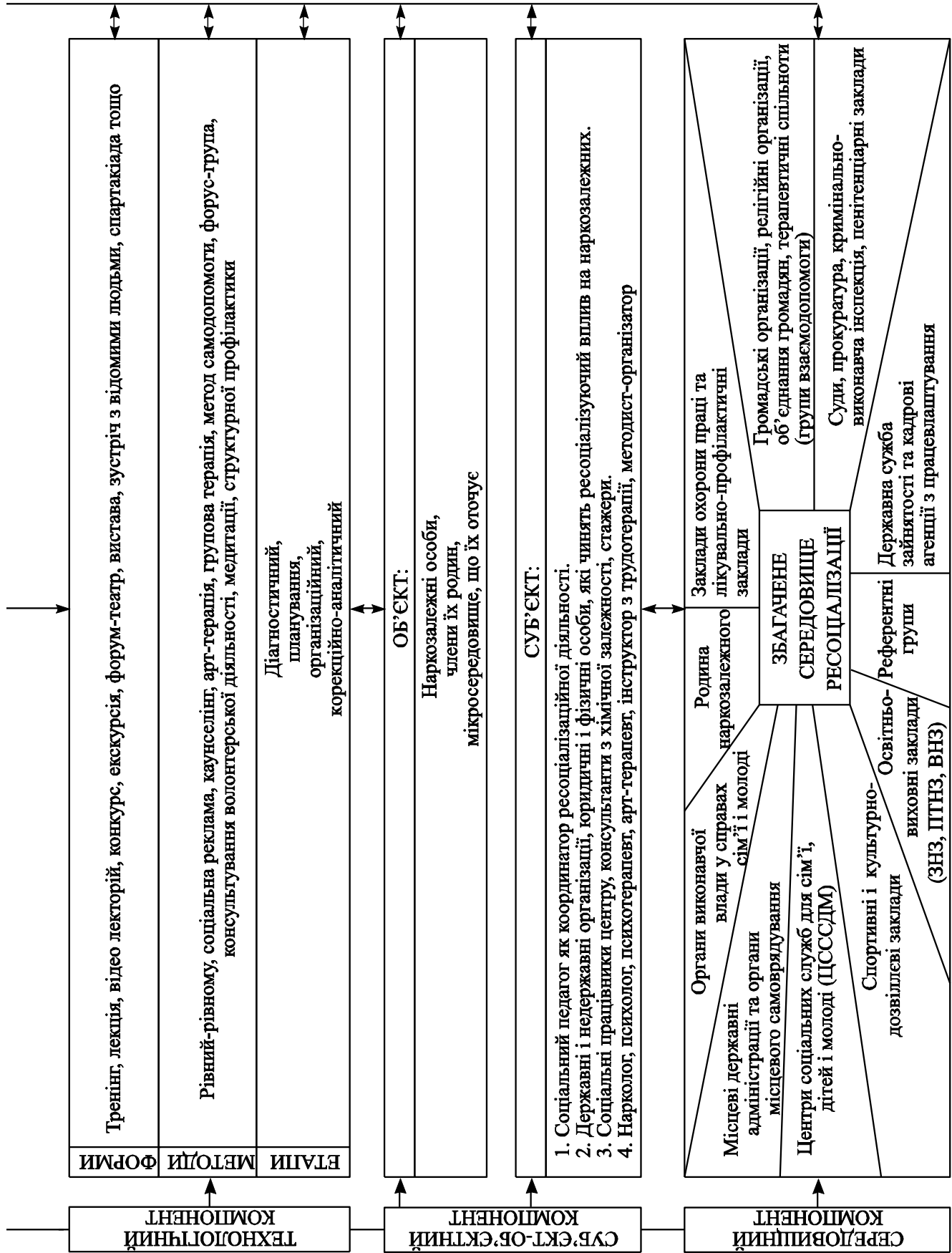
Інноваційним компонентом системи визначено *середовищний компонент*, який дозволяє принципово, по-новому вплинути на процес ресоціалізації наркозалежних через створення керованої системи впливів на ізольоване середовище реабілітаційного центру та перетворення його у відносно відкриту систему. Розроблені й описані характеристики збагаченого середовища ресоціалізації представлено у вигляді сукупності функціонувальних середовищ (рефлексивного, корекційно-відновлювального та інтеграційного), у межах яких уможливорюється ефективна реалізація системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб.

У четвертому розділі – **„Експериментальна перевірка системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів”** – описано організацію, принципи та перебіг експериментальної роботи; викладено критерії, показники й рівні ресоціалізації наркозалежних осіб; розглянуто впровадження системи соціально-педагогічної

роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів; наведено аналіз основних результатів дослідження.

Експериментальне дослідження проводилось упродовж восьми років (2008 – 2016 рр.) й охоплювало 2881 особу, серед яких 696 – наркозалежні, 771 – їхні батьки, 22 – консультанти з хімічної залежності та соціальні працівники реабілітаційних закладів м. Харкова, Харківської області, м. Києва, 41 особа – наркологи, психологи, психотерапевти, працівники соціальних служб, 328 – волонтери, студенти і викладачі ВНЗ м. Харкова, 1023 – учасники профілактичних заходів.

Організація експериментального дослідження ресоціалізованості наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів базувалася на таких принципах: єдності методології та діагностики, комплексного підходу до вирішення проблем дослідження, об'єктивності, єдності діагностики та соціального виховання наркозалежних, одночасного вивчення особливостей середовища реабілітаційного центру й особистості, статистичної достовірності результатів дослідження.

Досвід організації роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів полягає в поєднанні реабілітації й соціальної адаптації наркозалежних, зумовлений спеціально розробленим змістом соціально-педагогічної (корекційно-виховної, психологічної й соціальної) роботи.

Виявлені труднощі та недоліки організації процесу ресоціалізації наркозалежних осіб, пов'язані з особливостями середовища реабілітаційного центру, організацією й координацією взаємодії реабілітантів із різними соціальними інститутами, а також із наданням індивідуалізованої соціально-педагогічної допомоги наркозалежним у процесі їхньої реабілітації на основі інтеграції зусиль працівників центрів і батьків, дозволили визначити відповідні напрями формувального етапу експерименту.

Для діагностики рівнів ресоціалізованості наркозалежних осіб обрано відповідні критерії й показники: *потребнісно-мотиваційний* (мотивація досягнення успіху, прагнення до творчої та професійної самореалізації, асертивність); *ціннісно-емоційний* (соціальна зрілість (відповідальність), комунікативна толерантність, сформованість соціальних цінностей); *пізнавально-когнітивний* (соціальні знання, уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду, соціальний інтелект); *діяльнісно-поведінковий* (самоефективність, соціальна активність, комунікативні вміння); *особистісно-рефлексивний* (саморефлексія, емпатія, самоствавлення). Визначено рівні ресоціалізованості наркозалежних – *високий, середній, низький*.

Високий рівень ресоціалізованості характеризується володінням широким спектром соціальних знань, умінь та навичок, високорозвинутим соціальним інтелектом, низькою конфліктністю, високим рівнем комунікативної толерантності, асертивності в тригерних ситуаціях, умінням протистояти стресу, добре сформованою системою загальнолюдських цінностей; діяльність відповідає потребам самостійної особистості прагнути до творчої і професійної самореалізації, сформованою самоефективністю в предметній та комунікативній діяльності; здатністю до соціальної активності в системі

міжособистісних взаємин, умінням вибирати адекватні способи контакту з різними людьми й реалізовувати їх у процесі взаємодії вмінням прогнозувати наслідки вчинків, розуміти й дотримуватися „кордонів” особистості, здатністю до самоорганізації.

Середньому рівню ресоціалізованості притаманні добре засвоєні способи мислення щодо соціально визнаних уявлень про навколишній світ, але проявляються вони не завжди; низька конфліктність, поряд із визначеною суб'єктною позицією, сформована система загальнолюдських цінностей, але в ній превалює власна успішність з матеріальною домінантою, цілі визначено не конкретно або не завжди адекватно; висока потреба в підтримці в ризикованих ситуаціях; недостатній рівень асертивності в тригерних ситуаціях, не завжди розвинуті вміння протистояти стресу; діяльність частково відповідає потребам і прагненню особистості до творчої і професійної самореалізації, але при цьому особистість сподівається на підтримку з боку близьких та батьків; частково сформована самоефективність у предметній та комунікативній діяльності, комунікація не завжди є успішною; недостатній рівень розвитку ініціативи, проявів активної життєвої позиції, здатності до самоорганізації.

Низький рівень характеризується тим, що особистість майже не здатна використовувати набуті соціальні знання, уміння й навички, має низький рівень комунікативної толерантності; уявлення про систему загальнолюдських цінностей, разом з тим у неї превалюють особисті вигоди з матеріальною домінантою; мотивація досягнення цілей не сформована; відсутня асертивність у тригерних ситуаціях, спостерігаються емоційні зриви, поведінка регулюється в основному вимогами працівників центру та іншими зовнішніми стимулами; відсутнє прагнення до творчої й професійної самореалізації, особистість не володіє способами набуття досвіду самостійності; самоефективність вибіркова й ситуативна; діяльність характеризується низьким рівнем умінь ставити й реалізовувати цілі, доводити справу до кінця, здатністю до самоорганізації, низькою самооцінкою, негативним самооставленням.

У процесі дослідження визначено експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ) групи. Отримані під час констатувального етапу експерименту дані щодо рівня ресоціалізованості наркозалежних осіб у групах ЕГ і КГ, підтверджені статистичним аналізом з використанням критерію Пірсона (критерію χ^2), є свідченням їх тотожності за всіма обґрунтованими вище показниками та вказують на превалювання низького й середнього рівня ресоціалізованості наркозалежних в обох групах.

На формувальному етапі соціально-педагогічного експерименту впроваджено систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб, що реалізувалась як певна послідовність етапів.

Підготовчий етап передбачав підготовку об'єктів і суб'єктів до впровадження досліджуваної системи й містив підетапи: *інформаційний* – розробка стратегії реалізації досліджуваної системи в експериментальній та контрольній групах, створення методичного забезпечення для реалізації соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації спільно з працівниками центрів і

залученими експертами; *освітній* – проведення освітніх сесій із ознайомлення персоналу реабілітаційних центрів із системою соціально-педагогічної роботи та підготовки працівників центрів і залучених експертів до її реалізації; *діагностичний* – комплексне вивчення індивідуальних особливостей наркозалежних за визначеними критеріями й показниками для констатації рівня їхньої ресоціалізованості й дослідження подальшої роботи в цьому напрямі.

Ефективними формами на підготовчому етапі стали спеціальні семінари та лідерські заняття для працівників реабілітаційних центрів і консультантів із хімічної залежності, присвячених обговоренню проблем та утруднень у ході реабілітації та ресоціалізації наркозалежних осіб у реабілітаційних центрах, робочі зустрічі з фахівцями медичної й соціальної сфери з проблем реабілітації та ресоціалізації наркозалежних з метою науково-методичного та консультативного координування роботи психологів, соціальних працівників, консультантів із хімічної залежності (круглий стіл „Співпраця суб’єктів надання соціальної допомоги ін’єкційним споживачам наркотиків”, проект „Удосконалення ВІЛ-сервісу в Україні”, просвітницькі ігри „Міфи і реальність про наркотики”), інтерактивні заходи в середовищі ресоціалізації (просвітницькі й соціально-педагогічні тренінги, робота в групах самопомоги, заняття в терапевтичній спільноті (лекції для батьків „Сім’я, її види і функції”, „Дисфункційні сім’ї”, „Хвороби емоцій, емоційна незрілість як чинник залежної поведінки”, „Трикутник Карпмана і поведінка співзалежного”, „Батьківський контроль та його наслідки”, „Психологічні межі особистості в родині”), організація тематичних дозвіллевих заходів із залученням студентів-волонтерів (змагання команд „КВК”, „Науковий пікнік”, „Гендерна кав’ярня”), організація соціально-педагогічної практики студентів спеціальності „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота” ВНЗ м. Харкова.

Основний етап передбачав формувальний експеримент та проміжний аналіз результатів дослідження. Він складався із підетапів: *організаційного*–упровадження в середовище ресоціалізації розробленої програми реалізації системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів відповідно до завдань дослідження (формами впровадження якого стали тренінгові заняття на тему „Конфлікти, причини їх виникнення та способи подолання”, „Маніпуляції та захист від них”, „Навчися сказати «НІ»”, „Почуття й відчуття, мої емоції”, „Я очима команди”, „Цінності в моєму житті”, „Цілі і мотиви діяльності”, „Кризи особистості та способи їх подолання”, „Майбутні перспективи”, робота відеозалу з подальшим обговоренням художніх фільмів „Реквієм за мрією” (реж. Д. Аронофскі, 2000 р.), „Жити” (реж. В. Сигарьов, 2012 р.), автобіографічний фільм про Ніка Вуйчича „Nick’s Story” (БіБіСі), „Цирк метеликів” (реж. Дж. Вайгель, 2009 р., дискусії „Бути чи не бути?”, „Що я можу зробити для інших”, мозковий штурм „Чи бувають наркомани колишніми?”, робота Форум-театру, казкотерапія для лікування залежностей); *аналітичного* – первинна оцінка результатів впровадження системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів (формами реалізації якого

стали творчі групи, круглі столи, співбесіди, аналіз результатів діагностики, розробка пропозицій, методичних рекомендацій, написання наркозалежними твору-роздуму „Моє майбутнє”, вправи „Пізнати іншого – пізнати себе”, „Оцінка та самооцінка”); *корекційного* – внесення коректив у діяльність персоналу реабілітаційних центрів, залучених експертів і батьків до реалізації системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів. Формами й методами роботи на цьому етапі стали соціальні акції, флешмоби, квести, вистави форум-театру в соціальному просторі громади із залученням громадських організацій, соціальних служб, волонтерів, круглі столи, індивідуальні та групові консультації для батьків наркозалежних осіб, організація соціально-педагогічного супроводу родин наркозалежних із залученням працівників соціальних служб м. Харкова, соціальний проект „Харкову – здорові покоління” для учнів загальноосвітніх навчальних закладів за підтримки Харківської міської ради (2012 – 2014 рр.), профілактичних заходів на базі ВНЗ м. Харкова для студентської молоді (2008 – 2015 рр.).

Підсумковий етап передбачав комплексну оцінку результатів, отриманих у процесі проведення експерименту з ресоціалізації наркозалежних. Найефективнішими з упроваджених під час експерименту стали такі форми роботи, як дискусія на тему: „Наркозалежна особа – Особистість”, тренінгові ігри-вправи „Чарівна усмішка”, „Троянда та чортополох”, колаж „Хто Я?”, психологічні заняття „Час рефлексії”, „Пізнаю інших – пізнаю себе, поважаю інших – поважаю себе!”, спрямовані на вторинну й третинну профілактики наркозалежності, конференції, круглі столи із залученням експертів, як-от: „Шляхи підвищення ефективності надання соціальної підтримки наркозалежним” (ЦСССДМ Ленінського району м. Харкова), „Співпраця суб’єктів надання соціальної допомоги ін’єкційним споживачам наркотиків” (Харківська громадська організація „Позитив” спільно з Міжнародним Альянсом з ВІЛ/СНІД в Україні – Харківське представництво) та ін.

Упровадження досліджуваної системи стало можливим завдяки такому: збагаченню наркозалежних новими соціальними знаннями й досвідом, формуванню системи загальнолюдських цінностей через переорієнтацію цінностей, усвідомленню й корекції власного негативного досвіду, гармонізації внутрішніх ресурсів наркозалежної особистості, підвищенню її самооцінки й самоповаги, формуванню високорефлексивної особистості, становленню соціальних якостей наркозалежних осіб, практичному опануванню комплексом соціальних дій, засвоєнню позитивних патернів поведінки в соціальному середовищі.

Аналіз результатів дослідження дає підстави стверджувати, що реалізація системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів позитивно вплинула на якісні зміни ресоціалізованості наркозалежних в експериментальній групі, що підтверджено за допомогою методів математичної статистики: виявлено

статистичну значущість отриманих даних в експериментальній групі, водночас як у контрольній групі таких змін не відбулося.

Для перевірки ефективності досліджуваної системи застосовано методику порівняння середніх величин за критерієм Стюдента. Об'єктивні зміни ресоціалізованості наркозалежних за досліджуваними показниками представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників експериментальної та контрольної груп
і перевірка отриманих результатів формувального експерименту
за критерієм Стюдента**

Критерій	Рівень	ЕГ			КГ		
		на початку, %	після, %	$t_{ст} (P)$ $t_{кр}=4,30$ (0,95)	на початку, %	після, %	$t_{ст} (P)$ $t_{кр}=4,30$ (0,95)
Пізнавально-когнітивний критерій	Високий	11,8	34,5	16,82 (0,996)	15,6	18,1	3,62 (0,932)
	Середній	22,2	50,8		22,3	28,9	
	Низький	66,0	14,7		62,1	53,0	
Ціннісно-емоційний критерій	Високий	16,0	35,9	11,73 (0,993)	18,3	21,2	3,91 (0,940)
	Середній	33,1	51,5		34,3	41,7	
	Низький	50,9	12,6		47,4	37,0	
Потребнісно-мотиваційний критерій	Високий	23,4	43,3	10,47 (0,991)	24,4	26,9	3,39 (0,923)
	Середній	20,6	31,7		22,7	28,1	
	Низький	55,9	25,0		52,9	45,0	
Діяльнісно-поведінковий критерій	Високий	24,9	44,0	10,31 (0,991)	27,1	31,2	3,29 (0,919)
	Середній	38,8	52,4		40,9	42,7	
	Низький	36,3	3,6		31,9	26,1	
Особистісно-рефлексивний критерій	Високий	18,7	45,3	11,71 (0,993)	19,9	21,4	2,85 (0,896)
	Середній	35,0	39,9		39,6	44,1	
	Низький	46,3	14,8		40,6	34,5	

Зазначимо, що результати експериментальної роботи свідчать про позитивну динаміку результатів ЕГ за всіма критеріями й показниками. Водночас найбільша позитивна динаміка відбулася за трьома критеріями: пізнавально-когнітивним, ціннісно-емоційним, особистісно-рефлексивним. За пізнавально-когнітивним критерієм в ЕГ результати за всіма рівнями збільшилися майже вдвічі (високого – з 11,8% до 34,5%, середнього – з 22,2% до 50,81% , низького – з 66% до 14,7%); така сама позитивна динаміка результатів ЕГ відбулась і за ціннісно-емоційним критерієм (високого рівня з 16% до 35,9%, середнього – з 33,1% до 51,5%, низького – з 50,9% до 12,6%); аналізуючи результати особистісно-рефлексивного критерію, відзначаємо суттєвий позитивний приріст високого й низького рівнів отриманих даних в

експериментальній групі (високого – з 18,7% до 45,3%, низького – з 46,3% до 14,8%), водночас як у контрольній групі такої суттєвої динаміки не відбулося.

Отримані дані було перевірено за критерієм Стьюдента, що розкриває ступінь достовірності результатів проведеної роботи з імовірністю не менше ніж 95%. Установлено, що в експериментальній групі ймовірність досягає 99% за всіма критеріями, водночас як у контрольній групі статистично значні зміни не спостерігалися.

Результати, отримані під час формувального етапу соціально-педагогічного експерименту, підтвердили припущення, що розроблена нами система соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів сприяє розвитку потребнісно-мотиваційних, ціннісно-емоційних, поведінково-діяльнісних, когнітивно-пізнавальних та особистісно-рефлексивних характеристик особистості.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення, висвітлено новий погляд щодо розв'язання наукової проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів. Проведене дослідження, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад, розробці й експериментальній перевірці відповідної системи роботи, дає підстави для таких висновків і узагальнень:

1. Установлено, що в різноманітних наукових джерелах (філософських, соціологічних, медико-психологічних, педагогічних, зокрема із соціальної педагогіки), присвячених проблематиці повторного входження наркозалежної особи в соціальне середовище, висвітлюється необхідність розгляду цієї проблеми як міжгалузевої і як такої, що потребує уточнення в межах соціальної педагогіки. Ресоціалізація в *соціально-педагогічному контексті* розглядається як процес і мета соціально-педагогічної роботи, спрямованої на повернення наркозалежних до виконання своїх соціальних функцій як повноцінних членів суспільства. Виявлено, що процес ресоціалізації наркозалежних розгортається одночасно на кількох рівнях – особистісному (індивідуальному), сімейному (внутрішньогруповому) й соціальному (державному, регіональному, громадському), проблема дослідження процесу ресоціалізації як системи залишається актуальною.

2. Історичний аналіз наукової літератури та порівняння сучасного стану і шляхів розв'язання проблеми ресоціалізації наркозалежних стали підставою для інтеграції науково-практичних знань і екстраполяції їх на терени соціальної педагогіки. Виявлено, що на сьогодні існує три підходи щодо ставлення до людей з наркотичною залежністю: перший підхід побудований на ідеї насильницького викорінення таких осіб із соціуму шляхом їхньої інституціалізації в окремі соціальні групи й навіть в окремі мікросоціуми, наприклад, пенітенціарні заклади; другий підхід базується на розумінні адиктивної поведінки людини як такої, яка потребує лікування, реабілітації й ресоціалізації; третій, альтернативний підхід, базується на принципах

ліберального ставлення до наркозалежних, передбачає використання стратегій зменшення шкоди, толерантного ставлення до наркозалежних.

Виділено чотири *хронологічні періоди*, які характеризують динаміку поглядів суспільства на проблему наркозалежності, що стало підґрунтям для розуміння необхідності впровадження соціально-педагогічної роботи як потужного засобу ресоціалізації наркозалежних на основі принципів демократії, гуманізму й толерантності.

3. Констатовано наявність практичного досвіду допомоги в розв'язанні проблеми наркозалежності в Україні, який через об'єктивні соціально-економічні й ментальні відмінності різних країн світу потребує розробки й удосконалення науково-теоретичних засад проблеми ресоціалізації наркозалежних. Недостатній рівень надання соціально-педагогічних послуг з ресоціалізації в Україні, перевага дій репресивного характеру щодо наркозалежних стали підґрунтям для розробки методичних засад соціально-педагогічної роботи з реабілітації та ресоціалізації наркозалежних. Виявлено низку суперечностей щодо можливостей наукової розробки зазначеної проблеми, упровадження ресоціалізаційної діяльності на загальноінституційному рівні, розробки методичного забезпечення, спрямування соціально-педагогічної діяльності не тільки на наркозалежну особу, а й на її родину, сприяння демократичним перетворенням української держави в бік європеїзації і створення умов для розвитку державної політики щодо здорового способу життя молодого покоління.

4. Ресоціалізацію наркозалежних у соціально-педагогічному аспекті визначено як процес відновлення, збереження й розвитку соціально корисних зв'язків і відносин наркозалежної особи із соціальним середовищем, формування нових соціально схвалених моделей поведінки, норм і цінностей, позитивного соціального досвіду й суб'єктності з метою повноцінного функціонування в суспільстві. Наукова категорія „ресоціалізація наркозалежних” як провідна дефініція дослідження розглядається в понятійній тріаді „соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація”, остання зумовлена двома іншими дефініціями, визначається ними й залежить від їх наявності. Структурними складниками процесу ресоціалізації наркозалежних ми визначили реабілітацію, соціальну адаптацію та інтеграцію наркозалежних у суспільство; усі обґрунтовані складники в сукупності дозволяють досягти наркозалежній особистості самореалізації і створюють умови для повторного входження в соціальне середовище.

5. Проаналізовано діяльності реабілітаційних центрів як соціальних осередків зі специфічним, ізольованим від стихійних чинників соціалізації мікросередовищем і встановлено, що воно є найпридатнішим для реалізації соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних. Протенавне середовище реабілітаційних центрів має певні обмеження соціально-позитивних впливів, що створює необхідність розробки збагаченого середовища ресоціалізації. Останнє визначено нами як сукупність умов, які забезпечують наркозалежній особі можливість для відновлення здоров'я,

соціальних зв'язків, формування й розвитку нового соціально позитивного досвіду на основі вивчення й засвоєння культурних цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, а також реалізації соціальної активності в різних видах діяльності.

6. Теоретичними засадами соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів визначено сукупність методологічних підходів (логіко-семантичний, факторний, середовищний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний). Системний підхід вважаємо провідним методом пізнання, що забезпечує розгляд досліджуваної проблеми з позицій інтегративних інваріантних системоутворювальних зв'язків і відношень, побудову соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних як системного цілого.

7. Систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах визначено як множину взаємопов'язаних структурних компонентів, спрямованих на досягнення певного результату (ресоціалізованості наркозалежних), що водночас діють як єдине ціле, утворюючи певну підструктуру соціального середовища. Досліджувана система представлена п'ятьма компонентами, серед яких такі: цільовий, змістовний, технологічний, об'єкт-суб'єктний, середовищний.

Цільовий компонент зумовлює мету – забезпечення сприятливих умов і ресурсів соціально-педагогічної роботи для ресоціалізації наркозалежних осіб і в середовищі ресоціалізації, і поза його межами, і завдання – 1) створення збагаченого середовища ресоціалізації наркозалежних, насиченого соціальною взаємодією, діяльністю й соціальними стимулами; 2) організацію й упровадження соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації в реабілітаційних центрах, результатом якої є побудова індивідуальної траєкторії ресоціалізації та відповідна їй зміна соціального функціонування наркозалежного (зміна форм поведінки, переорієнтація цінностей, формування мотивації на соціально-позитивну позицію, розвиток соціальної активності тощо); 3) соціальне навчання й просвіту членів родини наркозалежних осіб на основі комплексної взаємодії з різними суб'єктами соціально-педагогічної роботи, подолання співзалежності членів родини). Завдання реалізуються за допомогою *принципів* соціально-педагогічної діяльності і спрямовані на отримання *результату* – досягнення ресоціалізованості наркозалежними особами.

Характеристики *змістового компонента* досліджуваної системи, відбиваючи основні напрями соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб у реабілітаційних центрах, окреслили конкретний зміст дій для реалізації професійної діяльності з наркозалежними та членами їхніх родин.

Перший напрям – *соціально-педагогічна робота з наркозалежними в середовищі ресоціалізації*– полягав у діагностиці потреб наркозалежних, їх соціальному навчанні й вихованні, соціальній адаптації до середовища ресоціалізації, соціальній реабілітації.

Другий напрям реалізувався через *соціально-педагогічну роботу з наркозалежними поза середовищем ресоціалізації* й містив корекційно-профілактичну роботу, організацію соціального супроводу, сприяння в

налагодженні нормальної життєдіяльності, допомогу в соціальній інтеграції та конструюванні сприятливого середовища життєдіяльності.

Третій напрям *соціально-педагогічної роботи з батьками наркозалежної особи* полягав у виявленні потреб і проблем співзалежних членів сім'ї, подоланні співзалежності (корекції небажаних співзалежних патернів поведінки), організації соціального навчання (просвітницька робота з підвищення підтримувального потенціалу родини), соціальному супроводі сім'ї наркозалежного в постреабілітаційний період.

Технологічний компонент системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб у реабілітаційних центрах включає найбільш доцільні та ефективні *технології, форми і методи* з погляду мети й завдань ресоціалізації наркозалежних осіб, а також визначає *етапність* реалізації досліджуваної системи.

До найбільш ефективних сучасних соціально-педагогічних технологій ресоціалізації наркозалежних віднесено: технологію структурної профілактики, технологію соціальної допомоги та соціально-педагогічної підтримки наркозалежних і членів їх родин, технологію соціального супроводу сім'ї наркозалежного і співзалежних її членів, технології медіації, соціальної реабілітації та волонтерської діяльності.

Для успішного використання соціально-педагогічних технологій запроваджено інтерактивні форми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації: змагання команд КВК, інтерактивні вистави (форум-театр); інтерактивна акція „Тематичний ярмарок”, тематична дискотека, квести, футквест, флешмоб, а також тематичні виставки малюнків, плакатів, малюнків на асфальті, створення авторських малюнків на футболках, стріт-арт (вуличне мистецтво), графіті, зйомка соціального відеоролика профілактичної спрямованості, тематичний показ модної колекції на антинаркотичну тему тощо. Найбільш поширеними й ефективними в середовищі ресоціалізації наркозалежних є методи: консультування, тренінговий метод, метод „рівний – рівному”, метод терапевтичної спільноти, методи самопомоги.

У межах *суб'єкт-об'єктного компонента* схарактеризовано *принципи* діяльності, етичні норми, а також функції соціального педагога як координатора ресоціалізаційного процесу та інших суб'єктів ресоціалізації (соціальним працівникам центру, консультантам з хімічної залежності, стажерам, медичному персоналу, профільним фахівцям, інструктору з трудотерапії, методисту-організатору). Державні й недержавні організації, юридичні й фізичні особи також розглянуто в якості суб'єктів соціально-педагогічної роботи, які чинять певний ресоціалізувальний вплив на наркозалежних поза межами середовища ресоціалізації. Об'єктами дослідження є наркозалежні особи та співзалежні члени їхніх родин (батьки, чоловік або жінка наркозалежного, інколи – діти), які також потребують спеціально організованої соціально-педагогічної допомоги.

Середовищний компонент визнано компонентом аналізованої системи, що має принципові відмінності від традиційно досліджуваних у науці.

Модифікація його характеристик дозволила вплинути на процес ресоціалізації наркозалежних через підвищення відкритості ізолюваного середовища реабілітаційного центру у відносно відкриту систему. Розроблені й описані характеристики збагаченого середовища ресоціалізації представлено у вигляді сукупності функційних складників (рефлексивного, корекційно-відновлювального та інтеграційного), у межах яких і стала можливою реалізація системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб.

8. Покликаючись на розуміння ресоціалізованості як комплексної соціально детермінованої характеристики індивіда, у якій поєднується низка складників, обрано відповідні критерії й показники ресоціалізованості наркозалежних осіб: *пізнавально-когнітивний* (соціальні знання, уявлення щодо використання набутого соціально-позитивного досвіду, соціальний інтелект); *ціннісно-емоційний* (соціальна зрілість (відповідальність), комунікативна толерантність, сформованість соціальних цінностей); *потребнісно-мотиваційний* (мотивація досягнення успіху, прагнення до творчої та професійної самореалізації, асертивність); *діяльнісно-поведінковий* (самоефективність, соціальна активність, комунікативні вміння); *особистісно-рефлексивний* (саморефлексія, емпатія, самоствавлення). Наведена сукупність критеріїв, показників та методик діагностики рівнів ресоціалізованості забезпечує в ході експериментального дослідження надійність і вірогідність результатів оцінки ресоціалізованості наркозалежних осіб.

Діагностика традиційного досвіду ресоціалізаційної діяльності в реабілітаційних центрах виявила превалювання низького та середнього рівня ресоціалізованості наркозалежних осіб в експериментальній і контрольній групах.

Отримані під час констатувального експерименту дані засвідчили їхню тотожність за всіма обґрунтованими показниками, що підтверджено статистичним аналізом з використанням критерію Пірсона (критерію χ^2).

9. За результатами експериментального дослідження підтверджено тезу про ефективність упровадженої системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, про що свідчать істотні якісні та кількісні зміни показників рівнів ресоціалізованості наркозалежних в експериментальній групі, на відміну від незначних у контрольній групі, що дало можливість дійти висновку про позитивну зміну показників наркозалежних експериментальної групи, а саме: соціального досвіду наркозалежних, формування в них системи соціальних цінностей, створення позитивної соціальноспрямованої мотивації з можливістю творчої й професійної самореалізації, набуття навичок конструктивної поведінки, зміни самоствавлення й самосприйняття, що дозволяє повернутися наркозалежним до нормальної життєдіяльності в суспільстві.

Науковим дослідженням не вичерпуються всі аспекти ресоціалізації наркозалежних осіб; безперечно, є необхідність подальшої розробки цієї проблеми за такими перспективними напрямками: аналіз, узагальнення й адаптація до сучасних умов зарубіжного та вітчизняного досвіду толерантного

ставлення до наркозалежних в умовах розбудови демократичного європейського суспільства; науково-теоретичні й практичні розробки гендерних питань ресоціалізації наркозалежних, удосконалення та деталізація діагностичного інструментарію, програмно-методичного й ресурсного забезпечення процесу ресоціалізації наркозалежних різних вікових категорій; теоретико-експериментальні дослідження траєкторії ресоціалізації наркозалежних осіб і в середовищі ресоціалізації, і в умовах пенітенціарних закладів; науково-практична розробка питань підготовки майбутніх соціальних педагогів як суб'єктів надання допомоги з ресоціалізації, а також створення середовища для здійснення такої діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія

1. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів: теорія та технології : монографія / Ю. І. Чернецька. – Х. : ФОП Панов А. М., 2015. – 436 с.

Навчальні, навчально-методичні посібники

2. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Чернецька, С. Я. Харченко, О. І. Рассказова. – Х. : ФОП Панов А. М., 2015. – 120 с. – авт. : С. 67 – 111.

3. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні технології адаптації студентів з обмеженими можливостями до умов професійно-художнього навчання : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Ю. І. Чернецька, Г. Є. Гребенюк, Ю. В. Богинська ; за заг. ред. проф. Г. Є. Гребенюка. – Ялта : Рекламна агенція „ГІД” КГУ, 2010. – 154 с. – авт. : С. 9 – 51, 90 – 111, 140 – 149.

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Чернецька Ю. І. Концептуальні основи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізацією наркозалежних / Ю. І. Чернецька // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2014. – № 4(287). – С. 56 – 62.

5. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів: експериментальне дослідження / Ю. І. Чернецька // Вісн. Черкас. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Сер. „Педагогічні науки” : зб. наук. пр. – 2015. – № 37(370). – С. 446 – 454.

6. Чернецька Ю. І. Середовище ресоціалізації наркозалежних в реабілітаційних центрах: соціально-педагогічний аспект / Ю. І. Чернецька //

Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Сер. : Педагогіка. – 2015. – № 3. – С. 114 – 119.

7. Чернецька Ю. І. Понятійна тріада „соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація” в контексті вивчення соціально-педагогічних проблем наркозалежних осіб / Ю. І. Чернецька // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2016. – Вип. 47. – С. 275 – 281.

8. Чернецкая Ю. И. Социально-педагогические аспекты формирования социальной толерантности к наркозависимым как средства демократизации общества / Ю. И. Чернецкая // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 40(93). – С. 337 – 344.

9. Чернецька Ю. І. Методологічні підходи до соціально-педагогічної роботи з наркозалежними особами в умовах реабілітаційних центрів / Ю. І. Чернецька // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2015. – № 2(291). – С. 158 – 167.

10. Чернецька Ю. І. Реалізація технологічного компонента системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів / Ю. І. Чернецька // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини, 2015. – Ч. 1. – С. 402 – 411.

11. Чернецька Ю. І. Об'єкти соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в реабілітаційних центрах / Ю. І. Чернецька // Наук. зап. каф. педагогіки : зб. наук. пр. ХНУ імені В. Н. Каразіна / за заг. ред. Л. С. Нечепоренко. – Х. : Вид. центр ХНУ, 2015. – Вип. XXXIX. – С. 183 – 191.

12. Чернецька Ю. І. Проблема створення збагаченого середовища ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах / Ю. І. Чернецька // Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧНПУ, 2016. – Вип. 33. – С. 246 – 249.

13. Чернецька Ю. І. Сучасний стан та шляхи розв'язання проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб в Україні та за кордоном / Ю. І. Чернецька // Наук. зап. Сер. „Психолого-педагогічні науки” : зб. наук. пр. Ніжин. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – № 4. – С. 220 – 226.

14. Чернецька Ю. І. Використання педагогічної спадщини А. С. Макаренка в процесі ресоціалізації наркозалежної молоді / Ю. І. Чернецька // Наук. зап. каф. педагогіки : зб. наук. пр. ХНУ імені В. Н. Каразіна / за заг. ред. Л. С. Нечепоренко. – Х. : Вид. центр ХНУ, 2013. – Вип. XXXII. – С. 214 – 224.

15. Чернецька Ю. І. Інтерактивні форми соціально-педагогічної роботи з наркозалежними у процесі їх ресоціалізації / Ю. І. Чернецька // Наук. часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. – Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна

педагогіка : зб.наук. пр. – К. – Івано-Франківськ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 17. – Ч. III. – С. 218 – 226.

16. Чернецька Ю. І. Проектування соціально-педагогічного тренінгу з наркозалежною молоддю як засобу практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів / Ю. І. Чернецька // Наук. зап. каф. педагогіки : зб. наук. пр. ХНУ імені В. Н. Каразіна / за заг. ред. Л. С. Нечепоренко. – Х. : Вид. центр ХНУ, 2012. – Вип. XXVIII. – Ч. 2. – С. 216 – 222.

17. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні аспекти ресоціалізації наркозалежної молоді / Ю. І. Чернецька // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Х., 2012. – № 30 – 31. – С. 290 – 295.

18. Чернецька Ю. І. Профілактика наркозалежності обдарованих дітей і молоді / Ю. І. Чернецька // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2012. – № 3 – 4 (серп. – верес.). – С. 182 – 185.

19. Чернецька Ю. І. Історичний аспект соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних осіб / Ю. І. Чернецька // Наук. часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. – Сер. 13. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 21. – С. 205 – 215.

20. Чернецька Ю. І. Технологічний аспект ресоціалізації наркозалежної молоді / Ю. І. Чернецька, О. П. Бурик // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки (Педагогічні науки) : зб. наук. пр. – 2011. – № 8. – С. 131 – 135.

Статті в періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

21. Чернецька Ю. І. Філософські передумови проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб / Ю. І. Чернецька // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. – Х. : Вид-во ТОВ „Щедра садиба плюс”, 2015. – Вип. 48. – С. 142 – 152.

22. Чернецька Ю. І. Вплив чинників десоціалізації на формування наркозалежної особистості / Ю. І. Чернецька // Актуальные вопросы гуманитарных наук : межвуз. сб. молодых ученых Дрогобыч. гос. ун-та имени Ивана Франко / ред.-сост. В. Ильницкий, А. Душный, И. Зимомря. – Дрогобыч : Посвіт, 2015. – Вып. 13. – С. 330 – 336.

23. Чернецька Ю. І. Процес ресоціалізації наркозалежних осіб: структурний аналіз / Ю. І. Чернецька // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр. – Суми : СумДУ імені А. С. Макаренка. – 2015. – № 8(52). – С. 379 – 388.

24. Chernetska Y. Methods of social-pedagogical work with drug addicted people in specialized rehabilitation centers / Y. Chernetska // East European Scientific Journal. – 2016. – № 1(5.). – P. 70 – 74.

25. Chernetska Y. Codependency in families of drug addicts as a socio-pedagogical problem / Y. Chernetska // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja; doswiadczenie. – 2015. – № 4. – Lodz : Wydaw. Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejetnosci. – S. 71 – 78.

Статті та тези в збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій

26. Чернецкая Ю. И. Формирование духовно-моральных ценностей наркозависимой молодежи средствами волонтерской деятельности / Ю. И. Чернецкая // Инновационные процессы на производстве и в профессиональном образовании: проблемы формирования кадрового потенциала предприятий и образовательного пространства для рабочей и учащейся молодежи : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (17 – 18 апр. 2012 г., г. Первоуральск, Россия) / под общ. ред. Т. В. Ицкович. – Первоуральск, 2012. – С. 179 – 186.

27. Чернецкая Ю. И. Подготовка будущих социальных педагогов для реализации профориентационной деятельности в школе / Ю. И. Чернецкая // Профессиональное образование: проблемы профориентации и социализации молодежи : материалы I Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием (17 – 18 ноября 2010 г., г. Первоуральск, Россия) : сб. тр. / под общ. ред. Т. В. Ицкович. – Первоуральск, 2010. – С. 179 – 180.

28. Чернецька Ю. І. Сучасний стан нормативно-правової бази для розв'язання проблеми наркозалежності серед молоді в Україні / Ю. І. Чернецька // Соціальний педагог – спеціаліст із соціального виховання : матеріали регіон. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю підготовки соціальних педагогів у ХДАК, 15-річчю кафедри соціальної педагогіки (27 жовт. 2011 р., м. Харків) / за ред. проф. А. Рижанової та ін. – Х. : ХДАК, 2011. – С. 62 – 64.

29. Чернецька Ю. І. Мотиваційний компонент у процесі формування життєвих цінностей наркозалежної молоді майбутніми соціальними педагогами / Ю. І. Чернецька, І. О. Ус // Шляхи і засоби формування педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі навчання та позааудиторній роботі : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (4 квіт. 2012 р., м. Харків). – Х. : ХГПА, 2012. – С. 277 – 278.

30. Чернецька Ю. І. Особливості організації форум-театру як засобу ресоціалізації наркозалежної молоді / Ю. І. Чернецька // Сучасна освіта в умовах реформування : матеріали наук.-практ. конф. (22 листоп. 2012 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. – С. 133 – 134.

31. Чернецька Ю. І. Напрями соціально-педагогічної роботи з наркозалежною молоддю, схильною до суїцидальної поведінки / Ю. І. Чернецька, А. Ю. Біленко // Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення виховного процесу в навчальному закладі : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (26 квіт. 2013 р., м. Харків). – Х. : ФОП Шейніна, 2013. – С. 40 – 41.

32. Чернецька Ю. І. Підвищення якості підготовки соціального педагога з питань формування відповідального батьківства / Ю. І. Чернецька, А. М. Зінченко // Науково-методичні основи сучасного навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: актуальні проблеми, досвід, перспективи, вдосконалення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 – 5 груд. 2013 р., м. Харків). – Х. : ФОП Шейніна, 2013. – С. 248 – 249.

33. Чернецька Ю. І. Профілактика наркозалежності як засіб соціального виховання сучасної молоді / Ю. І. Чернецька // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (4 – 5 квіт. 2013 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2013. – С. 253 – 254.

34. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності серед підлітків / Ю. І. Чернецька, І. В. Бурлака // Студент-волонтер – активний громадянин та фахівець : матеріали міжвуз. наук.-практ. семінару (4 – 5 квіт. 2013 р., м. Харків) / уклад. : О. І. Рассказова, К. С. Волкова. – Х. : ФОП Шейніна О. В., 2014. – 64 с.

35. Чернецька Ю. І. Формування правової свідомості наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів / Ю. І. Чернецька // Актуальні проблеми ресоціалізації засуджених та осіб з відхиленнями у правовій свідомості : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (24 квіт. 2014 р., м. Суми). – Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 82 – 84.

36. Чернецька Ю. І. Формування соціальної толерантності до осіб з адиктивною поведінкою в професійній підготовці майбутнього соціального педагога / Ю. І. Чернецька // Сучасні проблеми гуманітаризації професійної підготовки майбутніх педагогів : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (28 лют. 2014 р., м. Умань). – Умань : УДПУ імені Павла Тичини, 2014. – С. 88 – 89.

37. Чернецька Ю. І. Профілактика соціальної депривації наркозалежних в процесі їх ресоціалізації в умовах реабілітаційних центрів / Ю. І. Чернецька, О. П. Гнезділова, Т. С. Барановська // Гуманитарные аспекты становления информационного общества : материалы XVIII Междунар. молодежного форума „Радиоэлектроника и молодежь в XXI веке” (14 – 16 апр. 2014 р., г. Харьков). – Харьков : ХНУРЕ, 2014. – С. 157 – 158.

38. Чернецька Ю. І. Діяльність спеціалізованих реабілітаційних центрів у сфері ресоціалізації наркозалежних осіб в Україні / Ю. І. Чернецька // Фактори розвитку педагогічних і психологічних наук в ХХІ столітті : зб. тез наук. робіт учасників наук.-практ. конф. (12 – 13 верес. 2014 р., м. Харків). – Х. : Східноукр. організація „Центр педагогічних досліджень”, 2014. – С. 95 – 97.

39. Чернецька Ю. І. Особливості організації дозвілля наркозалежних осіб в умовах реабілітаційного центру і соціального середовища / Ю. І. Чернецька // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю Харк. держ. акад. культури (6 листоп. 2014 р., м. Харків) / за ред. проф. А. Рижанової та ін. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 157 – 159.

40. Чернецька Ю. І. Проблема формування соціальної відповідальності наркозалежних осіб у процесі їх ресоціалізації / Ю. І. Чернецька // Теорія і практика соціального виховання: суб'єктність, активність та відповідальність : матеріали наук.-практ. конф. (21 листоп. 2014 р., м. Харків) / за ред. М. П. Васильєвої. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – С. 157 – 159.

41. Чернецкая Ю. И. Пути и способы социальной адаптации реабилитированных наркозависимых / Ю. И. Чернецкая, А. Н. Оберемок // Актуальні питання методики навчання та виховання як найважливішого чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (14 трав. 2015 р., м. Харків). – Х. : ФОП Шейніна, 2015. – С. 72 – 74.

42. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з наркозалежною молоддю, схильною до суїцидальної поведінки / Ю. І. Чернецька // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (19 – 20 лют. 2015 р., м. Суми). – Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 291 – 292.

43. Чернецька Ю. І. Волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів у центрах ресоціалізації для наркозалежних / Ю. І. Чернецька, Я. М. Туєва // Актуальні питання сучасного гуманітарного знання : матеріали міждисципл. наук.-практ. конф. студ. і молодих учених (25 берез. 2015 р., м. Харків). – Х. : ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2015. – С. 91 – 92.

44. Чернецька Ю. І. Вплив механізмів ресоціалізації на формування соціальної відповідальності наркозалежних осіб / Ю. І. Чернецька, С. Я. Харченко // Підготовка соціального педагога на засадах партнерства: матеріали наук.-практ. конф. (24 листоп. 2015 р., м. Харків) / за ред. М. П. Васильєвої. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 27 – 28.

45. Чернецька Ю. І. Моделі протидії наркотизації населення як основ формування соціальної відповідальності в різних країнах світу / Ю. І. Чернецька, С. Я. Харченко // Підготовка соціального педагога на засадах партнерства : матеріали наук.-практ. конф. (24 листоп. 2015 р., м. Харків) / за ред. М. П. Васильєвої. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 104 – 105.

46. Чернецкая Ю. И. Технология волонтерской работы с наркозависимыми в реабилитационных центрах как инновационное средство повышения профессиональной компетентности будущих социальных педагогов / Ю. И. Чернецкая // Перспективы развития высшей школы : материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. (2015 г., г. Гродно.) / редкол. В. К. Пестис и др. – Гродно : ГГАУ, 2015. – С. 438 – 440.

Публікації в інших виданнях

47. Чернецька Ю. І. Ступінь наукової розробки проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб у психолого-педагогічних дослідженнях / Ю. І. Чернецька // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). – Ч. 6. – С. 329 – 333.

48. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з корекції особистісних вад наркозалежних у реабілітаційних центрах / Ю. І. Чернецька // Багатоманітність культур як педагогічна проблема : зб. наук. ст. / БДПУ; уклад. О. І. Гуренко. – Бердянськ : Видав. : Ткачук О. В., 2015. – С. 295 – 300.

49. Чернецька Ю. І. Гендерні особливості емоційної та особистісної сфер наркозалежних / Ю. І. Чернецька, А. Логвиненко, А. Яковенко // Гендерні студії : матеріали III Міжвуз. наук.-практ. семінару. – Луцьк, 2014. – С. 67 – 69.

50. Чернецька Ю. І. Проблеми та перспективи становлення інтеграційного та інклюзивного підходів до соціалізації проблемних категорій населення в Україні / Ю. І. Чернецька, О. І. Рассказова, В. Л. Григоренко // Актуальні питання підготовки та роботи фахівців соціальної та педагогічної сфер в умовах сучасних соціокультурних трансформацій : матеріали III Міжвуз. наук.-практ. семінару / уклад. : О. І. Рассказова, К. С. Волкова. – Х. : ФОП Шейніна О. В., 2015. – С. 19 – 20.

АНОТАЦІЇ

Чернецька Ю. І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2016.

У дисертації репрезентовано цілісне й системне дослідження теоретичних засад і представлено шляхи практичного розв'язання проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

Проаналізовано проблему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних у сучасній науці як педагогічний феномен. Розкрито історичні передумови становлення та розвитку соціально-педагогічної роботи з наркозалежними. Проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід роботи з ресоціалізації наркозалежних. Розроблено понятійно-категоріальний апарат дослідження, уточнено сутність і структуру процесу ресоціалізації

наркозалежних. Схарактеризовано діяльність реабілітаційних центрів як осередків соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації.

Розкрито теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів із застосуванням низки методологічних підходів. Ресоціалізацію наркозалежних розкрито як процес відновлення, збереження й розвитку соціально корисних зв'язків із соціальним середовищем, формування в них нових соціально схвалених моделей поведінки, норм і цінностей, позитивного соціального досвіду й суб'єктності з метою повноцінного функціонування в суспільстві. Структурними складниками процесу ресоціалізації наркозалежних визначено реабілітацію, соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство, що в сукупності створюють умови для повторного їх входження в соціальне середовище. Збагачене середовище ресоціалізації розглянуто як сукупність умов для підвищення ефективності повторного входження наркозалежних у суспільство.

Обґрунтовано систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, визначено та змістовно розроблено компоненти системи (цільовий, змістовий, технологічний, об'єкт-суб'єктний, середовищний). Експериментально доведено ефективність системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів.

Ключові слова: соціалізація, ресоціалізація, наркозалежні, реабілітаційні центри, соціальний педагог, соціально-педагогічна робота, система соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів, соціальне середовище.

Чернецкая Ю. И. Теория и практика социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых в условиях реабилитационных центров. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Старобельск, 2016.

В диссертации представлены результаты целостного и системного исследования проблемы социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых в условиях реабилитационных центров в аспектах теоретической разработки и практического решения проблемы.

Ресоциализация наркозависимых определяется как процесс обновления, сохранения и развития социально полезных связей и отношений такой личности с социальной средой, формирования новых социально одобряемых моделей поведения, норм и ценностей, положительного социального опыта и субъектности с целью полноценного их функционирования в обществе.

Процесс ресоциализации рассматривается в составе понятийной триады „социализация – десоциализация – ресоциализация”, в которой последняя дефиниция обусловлена двумя другими, определяется ими и зависит от их наличия.

Структурными составляющими процесса ресоциализации наркозависимых есть реабилитация, социальная адаптация, интеграция наркозависимых в общество; все обоснованные составляющие в совокупности позволяют достичь наркозависимой личностью самореализации и создают условия для повторного вхождения в социальную среду.

Прослежена эволюция становления основ социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых, обобщены отечественный и зарубежный опыт осуществления помощи в контексте социокультурного развития общества. Выделено четыре хронологических периода, характеризующие динамику взглядов общества на проблему наркозависимых, что актуализирует необходимость внедрения социально-педагогической работы как мощного средства ресоциализации наркозависимых, опираясь на принципы демократии, гуманизма и толерантности.

Сравнительный анализ систем помощи наркозависимым в Украине и за рубежом позволил определить современное состояние и направления решения проблемы социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых. Проанализированы и систематизированы законодательно-нормативные и социально-педагогические основы для осуществления такой работы.

Раскрыты характеристики и описана ресоциализирующая деятельность реабилитационных центров как ведущих институтов ресоциализации. Выявлено специфику осуществления специализированной помощи наркозависимым и членам их семей. Сделан акцент на необходимости модификации среды реабилитационных центров из изолированных в относительно открытые социально-педагогические системы, что позволит повысить эффективность осуществления социально-педагогических услуг наркозависимым и членам их семей.

Раскрыта сущность и составляющие обогащенной среды ресоциализации, которая по содержанию и сути является частью социальной среды и отличается от существующей в реабилитационных центрах относительно управляемым характером воздействия факторов стихийной социализации. Составляющими среды ресоциализации являются рефлексивная, коррекционно-реабилитационная и интеграционная среды, специально созданные для повышения качества процесса ресоциализации наркозависимых.

Обоснована система социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых в условиях реабилитационных центров как множество взаимосвязанных структурных компонентов, направленных на

достижение результата (ресоциализированности наркозависимых), которые одновременно взаимодействуют как единое целое, представляя собой определенную подструктуру социальной среды. Система представлена такими компонентами, как целевой, содержательный, технологический, субъект-объектный, средовый.

Экспериментальное исследование ресоциализации наркозависимых в условиях реабилитационных центров позволяет проверить эффективность разработанной системы и реализуется через программу, предполагающую ряд этапов: подготовительный, обеспечивающий информационную и организационную подготовку участников эксперимента, условий для обогащения среды реабилитационных центров; основной, содержащий социальное образование наркозависимых и их созависимых родителей (приобретение социальных знаний, умений, становление системы ценностей, коррекция моделей поведения), помощь в развитии индивидуальности (формирование социальных качеств, развитие субъектности и позитивного самоотношения) как в среде ресоциализации, так и вне ее рамок; итоговый, обеспечивающий оценку и осознание всеми участниками результатов деятельности.

Ключевые слова: социализация, ресоциализация, наркозависимые, реабилитационные центры, социальный педагог, социально-педагогическая работа, система социально-педагогической работы по ресоциализации наркозависимых в условиях реабилитационных центров, социальная среда.

Chernetska U. I. Theory and Practice of Social and Pedagogical Work on Drug Addicts' Resocialization under the Conditions of Rehabilitation Centers. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogy, speciality 13.00.05 – Social Pedagogy. – TarasShevchenkoLuganskNationalUniversity, State Institution. – Starobilsk, 2016.

The dissertation presents complete and systematic research of the theoretical bases and the ways of practical solving the problem of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization under the conditions of rehabilitation centers.

Such a pedagogical phenomenon of modern science as social and pedagogical work on drug addicts' rehabilitation has been analysed. The dissertation reveals historical background of formation and development of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization. Foreign and domestic experience in dealing with the problem has been learned. Concepts and categories of the study are developed; the essence and structure of the process are clarified in the work. The activity of rehabilitation centers as institutions of social and educational work at resocialization has been characterized.

The research defines theoretical bases of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization under the conditions of rehabilitation centers using a number of methodological approaches. The process of drug addicts' rehabilitation is determined as such that aims to restore, preserve and develop socially beneficial relations with the environment, to form new socially approved patterns of behaviour, norms and values, positive social experience and subjectiveness for proper functioning in society. The structural components of the drug addicts' resocialization process are rehabilitation, social adaptation and integration into the society, which, combined, create conditions for re-entry into the social environment. The enriched resocialization environment is presented as a set of specially created conditions for increasing efficiency of drug addicts' resocialization in society.

The system of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization under the conditions of rehabilitation centers has been substantiated; the system components (target, content, technology, object and subject, environmental) have been identified and grounded. The efficiency of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization under the conditions of rehabilitation centers has been experimentally proved.

Key words: socialization, resocialization, drug-addicted, rehabilitation centers, social teacher, social and pedagogical work, social and pedagogical work on drug addicts, the system of social and pedagogical work on drug addicts' resocialization under the conditions of rehabilitation centers, social environment.